

cordis vestri lumen aperiret, si tamen et nobis jubes A resplendere, et divinæ legis obscura reserare. Nec si ista quæ peto percepero, de illis silebo, sed viam reseras capieodæ fiduciæ. Cum in hæc prima fronte non me confoderis stimulis verecundiæ, et ignaviæ meæ, locum dederis veni e, quod quem diligebas, quamlibet immeritum, non jusseris reprobare, quia ignominiosum valde videtur, ac vile, si necdum satius quis charitate ab eo quem amabat invenitur secedere.

13. Obsequio autem meæ servitutis dependo jura salutis, et quæso pietatem sanctissimæ vestræ potestatis, ut pro me orare digneris; quatenus quotidie fluctuantem animam in malis tuo intercessu lucreris, et ad portum tranquillitatis æternæ deducas, erutam a miseris et a scandalis. Dulce mihi fuit B diu ad te loqui, 580 quasi coram positus vultum viderem tuæ faciei. Ideo nec verbositatem cavi, et temeritatem fortassis incurri. Sed aut hoc aut aliud agere debui, tantum ut quod noluisti per humilitatem saltem tribuas per tumultuantem improbitatem.

14. Ecce quantum audaciæ dedit mihi gratia vestræ benevolentia. Et ideo si quid in hoc displicuerit, sibi imputet, quæ tantum amat, ut timorem tollat. Nam perfecta charitas foras mittit timorem. Speciali quoque gratia fretus speciali domino, in quo vires sanctæ Ecclesiæ consistunt, suggero ut, quia Eusebius noster metropolitanus decessit, habeas misericordiæ curam. Et hoc filio tuo nostro domino suggeras, ut utilem illi loco præficiat, cujus doctrina C et sanctitas cæteris sit vitæ forma. Hunc autem

14. Mss. de curam veteres libri, per compendium, pro misericordiæ curam. PEREZ.

Epist. xiii. N. 2. Alii, præ valitudine; et studueram, pro statueram. Confer Isidoriana, cap. 48, num. 7 et seqq., ubi conjiciebam legendum esse, si ad destinatum concilii locum pervenisses; nam Isidorus, ut videtur, ad aliquod concilium Toletanum

filium præsentem beatissimæ potestati vestræ per omnia commendo, et tam de his quæ hic suggestimus, quam etiam de his quæ supra quæsti sumus; eloquio vestro per eum illustrari mereamur.

EPISTOLA XII.

ISIDORI BRAULIONI EPISCOPO.

Domino meo et Dei servo Braulioni episcopo Isidorus.

1. Tuæ sanctitatis epistolæ me in urbe Toletana invenerunt. Nam permotus fueram causa concilii. Sed quamvis jussu principis in itinere positum remeare me admonuisset, ego tamen, quia propinquior eram præsentia ipsius quam regressioni, malui potius cursum itineris non intercludere. Veni ad præsentiam principis, inveni præsentem diaconum tuum, per eum eloquia tua suscipiens, amplexus sum, et legi, et de salute tua Deo gratias egi; desiderio omni desiderans, quamvis debilis atque fessus, fiduciam tamen habens per Christum in hac vita videndi te, quia spes non confunditur per charitatem, quæ diffusa est in cordibus nostris.

2. Codicem Etymologiarum cum aliis Codicibus de itinere transmisi, et licet inemendatum præ inviolitudine, tamen tibi modo ad emendandum statueram offerre, si ad destinatum concilii locum 581 pervenissem. De constituendo autem episcopo Tarraconensi non eam quam petisti sensi sententiam regis; sed tamen et ipse adhuc ubi certius convertat animum, illi manet incertum. Peto autem ut pro meis peccatis apud Dominum existere digneris intercessor, ut impetratu tuo deleantur delicta mea, et remittantur facinora. *Item manu sua.* Ora pro nobis, beatissime domine, et egregie frater.

vocatus erat, quod aliqua de causa celebratum non fuit. Fortasse hic esset locus ut in nota epistolam medicam Isidoro nostro afflictam, de qua dixi in Isidorianis, cap. 75, n. 5, adderem; sed tam certe Isidori nostri non est, et tam corrupte descripta est in Codice Vaticano ibi laudato, ut nullum operæ pretium fore videatur eam referre. AREV.

SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

DE ORDINE CREATURARUM LIBER.

582 CAPUT PRIMUM.

De Fide Trinitatis.

1. Universitatis dispositio bifaria ratione debet intelligi: in Deo, videlicet, et rebus, hoc est, in Creatore et creaturis; non quod Deum in parte

Cap. 1. N. 4. In Isidorianis, cap. 23, multis rationibus ostendi hoc opus Isidori videri, ac contrariis difficultatibus satis, opinor, feci. Quod autem testimonium Æneæ Parisiensis, qui hoc opus Isidoro ascribit, a me repertum non fuisse tunc asserui, id jam mihi dicere non licet; nam postmodum obser-

D ponamus, aut æquiparare Creatorem creatura possit, sed quia omne quod est, aut factum intelligitur aut infactum, aut potens, aut subjectum, aut æternum, aut temporaneum. Factum ergo, et subjectum, et temporaneum, ipsa est creatura. Infactum autem, et potens, atque æternum, ipse est Deus.

vavi, c. 94 operis Æneæ Parisiensis adversus Græcos Isidori nomine ex libro de Ordine creaturarum verba quedam laudari. In Isidorianis etiam, cap. 83, n. 9, exseripsi præfationem Dacherii, sive Acherii ad hunc librum. Ea præfatio in Editione Parisiensi anni 1655 aliquantulum discrepat, ut: *Codicem non procul*

583 2. Sancta utique Trinitas Pater, et Filius et Spiritus sanctus, per omnia jura inseparabilis in substantia, id est, una divinitas, et in personarum subsistentia inconjuncta Trinitas, in qua nihil inferius, nihil superius, nihil anterius, nihil posterius, in natura divinitatis esse credendum est; nihil serviens, nihil subjectum, nihil loco comprehensibile, nihil temporaneum, nihil infirmum, nihil crescens, nihil ad sexum habitumque pertinens, nihil corporeum sentiri fas est; sed est unus Deus sine initio, sempiternus sine loco, ubique totus, sine sui mutatione omnia mutabilia disponens creaturarum; tempora præterita, præsentia, futura pariter cernens; cui nihil est præteritum, nihil restat, sed cuncta præsentia sunt. Cui nihil displicet quod bonum est, nihil placet quod malum est; a quo nihil naturaliter malum creatum est, quod per se nihil nisi creati boni vitium est. Bonus ergo sine qualitate, magnus sine quantitate, æternus sine tempore, præcipuus sine situ, qui omnibus creaturis infunditur, cum non sit illi locus; quem nulla capit creatura, nulla comprehendit intelligentia.

3. Deus unus Omnipotens, sancta Trinitas Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Pater ergo Deus Omnipotens ex nullo originem ducit, et ipse origo divinitatis est, a quo Filius Deus Omnipotens genitus sine tempore est; non quippe creatus quia Deus est, cui, præter quod Filius est, in divinitate totum commune est Patris in æternitate, in voluntate, in potestate, in sapientia. Sic et Patri, præter quod Pater est, totum commune est Filii.

4. Spiritus sanctus est Deus Omnipotens, nec genitus est, quia non est Filius; nec creatus, quia non est creatura, sed ex Patre, et Filio procedens, cui, præter quod Spiritus sanctus est, totum commune est Patris et Filii, quia non qui Pater est, Filius aut Spiritus sanctus in persona hic est; nec qui Filius est Pater aut Spiritus sanctus hic est; nec qui Spiritus sanctus est, Pater aut Filius hic est; sed in essentia, ab auctoris ævo exoratum e nobili nostra sancti Remigii Rhemensis archiepiscopi emersum, nunc primum publici juris factum evulgamus. In præfatione, quam in Isidorianis edidi, legitur: *Monasterio depromptum, pro archiepiscopo emersum.* Ceterum in re ipsa utraque Editio consentit. In titulo operis omisi ad *Braulium episcopum urbis Romæ, hoc est, CasarAugustæ*, iis rationibus permotus, quas in Isidorianis exposui. Ea omnia desunt in Codice Florentino, cujus varias lectiones cura duorum sacerdotum Gallorum, quos honoris et grati animi causa nominatos volo, Thomæ Bénédicti et Petri Franc collectas, qua par est diligentia, et fide apponam. In Editione Spicilegii Dacheriani, quam Baluzius et Martenius adornarunt, nonnulla sunt notæ, quarum summan non præmittam. Ac primum in his notis observatur, CasarAugustam potuisse dici *Romam*, quemadmodum Hericus de Augustoduno in Vita sancti Germani dixit:

Celtica Roma dein voluit cœpitque vocari.

Verum de tota hac re quænam sit nostra sententia, in Isidorianis, loc. cit., declaratum manet. Jam lectionis discrepantia in Codice Florentino, quem dixi, hæc est, n. 4: *Ponamus ut æquiparare.* Forte, *æquiparari.*

2. Cod. ms.: *Per omnia inseparabilis, in substantia*

A quod Pater est, Filius et Spiritus sanctus hoc unum est; et quod Filius est, Pater et Spiritus sanctus hoc est; quod et Spiritus sanctus est, Pater et Filius hoc est; sed non triplex in illa Trinitate deorum numerus est; salva enim separatione personarum, totum commune divinitatis est.

5. Filius ex tempore carnem suscepit humanam, quæ vitio caret; humanitatis naturam habuit, animam prudentem, intellectualem, sapientem, excepta divina natura, habens, ut humanitas integra fieret; quam ideo Filius, **584** qui sine tempore Dei Patris est, assumpsit, ut qui in divinitate erat Dei Filius, in humanitate idem esset hominis Filius. Qua humanitate natus est de Spiritu sancto, et Maria semper Virgine; non quia et Spiritus sancti sicut et Mariæ, Filius esse credendus sit, sed quia ex virtute et opere Spiritus sancti conceptus, ex Virgine natus sit.

6. Passionem crucis carne, non divinitate sustulit; mortem pro nostra redemptione et salute sustinuit; tridui tempore sepulcro conditus, divina virtute in eadem carne resurrexit; et postquam Ecclesiam unam, sanctam, catholicam verbo instruxit, exemplo solidavit, gratia firmavit, pace munivit, assumpta tota humana natura, excepto eo quo corruptioni obnoxia est, ad Patrem rediens, inde nunquam defuit, sedet in dextera Patris, unde resurgentibus cunctis hominibus ad iudicium vivorum et mortuorum affuturus in gloria Patris, impiis æternas pœnas, iustis æterna præmia reddat.

C 7. Hæc est catholica fides, hanc credere et confiteri, quam discutere, plus proficit; quam non prudentia sæcularis, non mundana philosophia, rerum potius imagines quam veritatis intelligentiam sequens, agnoscere potuit, sed apostolica fides tradidit, et ecclesiastica vigilantia custodit.

CAPUT II.

De creatura spirituali

1. De Creatoris vero immensitate tantulo præmisso, una divinitas, et in personarum subsistentiis inconjuncta... nihil restat futurum, sed cuncta præsentia sunt. Similem de Trinitate, ac divinis attributis professionem fidei alibi repetit Isidorus, ut in libro Differentiarum rerum initio, lib. 1 contra Judæos, cap. 4, lib. 1 Sententiar., cap. 1, 2, 14, 15, etc., in libris de Officiis, etc.

D 2. Æneas Parisiensis, loc. cit., hunc et sequentem numerum describit.

4. *Sed ex Patre, etc.* Al. *sed ex Patre processit, et Filio cui, etc.* Processionem Spiritus sancti ex Patre Filioque clarissime a Patribus Ecclesiæ Gothicæ et ab Isidoro non uno in loco assertam fuisse constat.

5. *Carnem accepit, etc.* Ms., *carnem sumpsit humanam, que omni vitio caret.* Et mox excepta divinam naturam pro excepta divina natura, quod retinendum. Pro in humanitate. Al., in humana natura. Paulo post, *credendus sit, sed quod virtute, et opere.*

6. Ms., *surraxit pro resurrexit; et mox excepto quod corruptioni obnoxia non est.*

CAP. II. N. 1. *Sed quia creatura; Ms., sed quia spiritualis creatura.* Deinde, *clauduntur inferius constat.* Apud Dacherium in mea Editione est *clauduntur pro clauduntur.* Pro *superiorum spirituum, Ms. superiorum civium, omisso postea ministeriorum.* Pro *comprehenduntur, Ms. deprehenduntur.*

ad creaturarum ordinem paulisper aspiciamus. In quo non nostræ intentionis, quæ nulla per se est, inventionem, sed sanctæ Scripturæ, et majorum explanantium vestigia vel tenui aliquo relatu sequimur. Omnis ergo creatura aut spiritualis, aut corporalis est. Sed quia creatura in intellectualibus spiritibus, qui carne non tenentur, et animabus hominum, quæ carne clauduntur, constat, prius de distinctis gradibus supernorum spirituum dicendum est, quorum gratiæ vel differentie ministeriorum esse novem per Scripturas divinas comprehenduntur, seraphim, scilicet, et cherubim, throni, dominationes, principatus, potestates, virtutes, archangeli, angeli.

2. Seraphim etenim super solum Domini excelsum stare Isaias vidit, et cantare audivit, et uno ex his ad se misso, purgari de sui oris pollutione promeruit. Cherubim vero, in oraculo testimonii, propitiatorium **585** figurati et arcam tegebant, et in templo Domini cum bubus et leonibus per Salomonem depicti fuerant. Ezechiel quoque in visionibus Dei quadrigam vidisse se describit, quam quatuor Scripturæ utriusque Testamenti notis mysticoamine conjungit. Ad Colossenses vero Paulus apostolus scribens, thronos, et dominationes, et principatus, et potestates commemorat: *Sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates (Coloss. 1, 16)*. Ipse etiam ad Ephesios de virtutibus enarrat, ita inquis: *Supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem (Ephes. 1, 21)*. Archangelorum autem et angelorum ostentationibus et nominationibus divinatorum voluminum prata referta sunt.

3. Horum quoque novem ordinum supernorum civium significationem novem pretiosi lapides Ezechiel ostendunt. Ubi sub persona principis Tyri super summum illum qui lapsus est angelum, sermones prophete planctum dirigit; ubi dicitur: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum, sardius, topazius, jaspis, chrysolitus, onyx, beryllus, sapphirus, carbunculus, smaragdus (Ezech. xxviii, 15)*; quibus lapidibus novem operius idcirco dicitur, quia novem spiritualium officiorum ordinibus, quibus præerat, ornabatur.

4. Sicut ergo de numero diximus, sic etiam de distinctis officiorum gradibus aliqua pandamus. Seraphim igitur, id est, ardentes vel incendentes dicti sunt, quia Dei amore plusquam omnis rationalis creatura speciali quadam divini muneris largitione incardeseunt; et quanto omnibus creaturis excellent, tanto divinæ charitatis privilegio Creatori appropiant,

2. Ms. *depicti erant*. Apud Dacherium, mendose, *depincti*. Infra, Ms. *quadrigam cherubim vidisse... ralis mystice conjungit... commemorat dicens, sive thronos, sive*.

3. Ms., *lapides apud Ezechielem... angelum sermonis prophete planctus dirigit; ubi*. In Editio deerat quibus post ordinibus, quod ex Ms. supplevi.

4. Ms., *omnis rationalis creatura*. In Impresso erat *sunt*, pro *sint*.

6. Interpretantur. Ms., *nuncupantur*. Et super hos, pro pro eos. Deest in Ms. *Et in revelatione... defendet eos*.

A et in tanto excelsitatis honore sublimati consistunt ut inter se ac Dominum nulli alii spiritus sint.

5. Secundo quoque ordine cherubim inter supernos cives numerantur, cujus ordinis vocabulum scientiæ multitudinem interpretatur, quorum intellectus dum Dei contemplatione prope lærendo reficitur, plus omnibus quæ subjacent creaturis intellectualibus scientiæ multitudine dilatatur. Qui enim divinæ claritatis speculum perspicacius intendunt, ab his abdita creaturarum occulta fieri qualiter possunt?

6. Tertio quoque ordine intellectualium spirituum thronorum agmina constituta sunt, qui *sedes* interpretantur; in his etenim dum speciali munere Dominus sedet, per eos judicia sua in creaturis omnibus terribiliter et mirabiliter exercet. Hinc per Psalmistam dicitur: *Sedisti super thronum, qui judicas justitiam (Psal. ix, 5)*. Et in revelatione Joannis angelus loquitur: *Et qui sedet in throno, defendet eos*.

7. Quarto etiam gradu officiorum cœlestium dominationes consistunt, quæ illorum qui infra scribentur quinque graduum ministeria alta præcellunt; **586** et quanto aliis potentiæ magnitudine præponuntur, tanto his cæterorum subjectio per obedientiam exhibetur.

8. Dehinc post illas quinto ordine supernorum civium principatus vocantur, quibus dum his honorum spirituum jam principatus committitur, ad explenda Dei ministeria quæ facere subjecti debeant principantur.

9. Sexto quoque statu in honis spiritibus potestates sunt ordinati, qui principari diversis potestatibus Domini munere perceperunt; qui per potestatem nequitiam malignorum spirituum refrenant, ne, si plusquam oportet permittuntur, sævitiam exercere vel humanis sensibus inhærere audeant.

10. Septimus gradus spiritualium ministracionum virtutes nominantur, per quos spiritus virtutes, et signa, et mirabilia in hominibus sæpe faciuntur.

11. Octavus ordo est archangeli, id est, summi nuntii vocantur, per quos majora quæque hominibus nuntiantur; et quanto angelis in ordinis summitate excellent, tanta hominum notitiæ, Domini jussione, excelsiora perferunt.

12. Novus ministrorum cœlestium ordo angeli sunt nominati, qui minora quæque et communia ex Dei voluntate hominibus nuntiant et suadent.

13. Porro in his sciendum est quod quodocunque nominantur, ex officiorum proprietate, quando ad homines veniunt, sumpsere vocabula; quia illa su-

7. Ms., *alta dominatione præcellunt*.

8. Omitit *Dehinc post illas*. Pro *ad explenda Dei mysteria*, ut erat in Editio, substitui *ad explenda Dei ministeria*.

9. Ms., *sunt ordinatæ, qui principari adversis potestatibus... ne plusquam permittuntur sævi iam*.

10. Ministracionum. Ms., *dominationum*. Et *sunt*, pro *faciuntur*.

11. Forte, *sunt archangeli, qui et summi nuntii vocantur*.

12. *Et communia*. Ms. omissi.

13. Ms., *sciendum est, quodocunque... veniunt*,

pernorum civium summa societas propriis nominibus A non indiget. Inde Michael dicitur, id est, *Quis sicut Deus?* eo quod in fine contra eum qui se adversus Deum eriget mittendus destinatur. Et Gabriel, id est, *fortitudo Dei*, ad Zachariam et Mariam virginem missus scribitur, ut qui quod natura negabat futurum esse prædixerat, fortitudo Dei diceretur.

14. Ad Tobiam quoque Raphael, id est, *Medicina Dei*, mittitur; nimirum enim qui divina virtute salutem ferebat, non incongrue medicina Dei nuncupatur. Et quod in singulis, hoc et in gradibus potest esse, ut cum unus alterius officium facit, illius etiam nomine censeatur, sicut dicitur: *Qui facis angelos tuos spiritus* (Psal. ciii, 4); id est, cum vis, spiritus hos omnes angelos, id est, nuntios facis. Et aliquando ex vicinitate aliorum graduum alii graduum officia assumunt; sicut ex thronorum vicinitate etiam **587** super cherubim sedere Dominum Scripturæ dicunt; sicut et in psalmo scriptum est: *Qui sedes super cherubim, manifestare coram Ephraim* (Psal. lxxix, 2).

15. Sed in illa superna societate, quod in aliquo specialiter habetur, ab omnibus in commune possidetur, quia non minus unumquemque reficit quod in alio videt quam quod in semetipso possidet; et cum mittuntur, nunquam ab eorum contemplatione Deus, a quo reficiuntur, abest; non quod illi spiritus ubique pariter possunt esse qui mittuntur, sed quod Dominus, qui ubique est, ab his, qui discurrunt, semper in omni loco sine sui mutatione conspicitur. Unde scribitur: *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei* (Dan. vii, 10).

16. Utrumque enim supernæ potestates pariter faciunt, quia et ministrant, dum mittuntur, et assistunt, dum contemplantur. Aliquando autem qui mittuntur angeli, illis, ad quos veniunt hominibus per se nuntiant, aliquando alios velut subjectos per se ad nuntiandi officium destinant, sicut in Daniele scriptum legitur, *Gabriel, fac istum intelligere sermonem* (Dan. viii, 16), quod ab aliquo, velut superiore, dictum minime dubitatur

sumere vocabula dicuntur, quia illa. Postea Editio: *Eo quod in fine sæculi Antichristus contra eum, qui, etc.* Correxī id ex Ms., uti etiam quod in Editio ita sequēbatur: *Ut qui quod humana natura denegabat futurum.* Superfluum videbatur humana, et abest hæc vox a Ms.

14. *Divina virtute.* Ms., *divina natura*, minus bene. D Pro nuncupatur, quod ex Ms. sumpsī, impressus liber nuncuparetur. Impressus idem exhibet et quod angelis in singulis, sed omitendum angelis cum Ms. Infra, pro vicinitate, Ms. vicinia.

15. *Editis sed illa, omissio in.* Ms., *in aliquo videt.* Et, sine sua mutatione.

16. Corrupte in Editione, et ministrandum mittuntur. Ex Ms. etiam correxi sequentia, *velut subjectos per se, etc.* Mallem tamen *pro se*. In Editione hæc ita erant depravata: *velut subjectos per se ad annuntiandi officium, sicut in Daniele... sermonem, velut superiore dictum, etc.*

CAP. III. N. 1. *Tuæ propositionis.* Satis hinc constaret Isidorum, ut morem alicui gereret, librum de Ordine creaturarum edidisse, quod etiam in fine operis editi clarius exprimitur. Verum Codex Florent., a quo illa peroratio abest, etiam hoc loco longe alio modo orationem concinnat; nempe: *Post*

CAPUT III.

De aquis quæ super firmamento sunt.

1. Verum quoniam de ordine creaturarum sermonem sumpsimus, quod tuæ propositionis contentia comprehenderat, post spirituales creaturam, de qua paulisper disseruimus, de aquis quæ super firmamento sunt quid auctorum intentio potuit excogitare proferre tentabimus. Cum enim in principio prima die facta fuisset lux, quæ spiritualis creatura facta esse dignoscitur, secunda die firmamentum, quod dividit inter aquas quæ sunt supra firmamentum, et aquas quæ sunt sub firmamento, esse factum **588** Scriptura testatur; ex quo intelligitur aquas illas quæ supra firmamentum sunt locali spatio esse omni corporali creatura superiores.

2. Quamvis enim in psalmo centesimo quadagesimo octavo post firmamentum, et solem, et lunam, et stellas, aquæ illæ quæ supra cælos sunt positæ inveniantur, tamen ut illas omnibus esse corporalibus creaturis ostenderet altiores, iterum excelsarum virtutum, velut habitacula recapitulans, cælos Psalmista his anteponebat, dicens: *Laudate eum, cæli cælorum; et aquæ, quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini* (Psal. cxlviii, 4).

3. Unde ostenditur post illa spiritualia spatia, qualiacunque sunt, ubi spirituales, ut diximus, ordines commorantur, quæ cælorum cælos propheta nominat, ante hoc visibile cælum aquas illas, velut initium rerum corporalium, esse constitutas, quas tamen ne quis spirituali jungeret creaturæ, post cælos cælorum, antequam de terra diceret, posuit, paulo post subinferens: *Laudate Dominum de terra, dracones, et omnes abyssi* (Ibid., 7).

4. Ecce has aquas Psalmista super cælos positas dicit, et tamen his cælos cælorum anteponebat. Per quod demonstratur inter utrosque cælos esse collocatas, id est, cælis spiritualibus humiliores, et cælis corporalibus superiores; sed tamen corporalibus creaturis pertinere dicendæ sunt, dum in se-

spirituales creaturam, de qua paulisper disseruimus, de aquis quæ super firmamentum sunt quid auctorum intentio potuit excogitare proferre tentavimus. Ex scriptorum vitio tribuo tentavimus pro tentabimus, ut alibi passim b in v, et contra v in b commutabatur. In Editione erat *fuisse lux, pro fuisset lux.* Et mox, *firmamentum, quod dividit, quæ supra sunt firmamentum et aquas.* Quod ex Ms. emendavi. Ex conjectura vero repositi, *locali spatio esse omni creatura corporali superiores.* Nam in Editio erat, *locali spatio ex omni creatura corporali superiores.* In Ms. *locali spatio omni ex corporali creatura esse superiores.* Cæterum de aquis quæ super cælos sunt, agit Isidorus, cap. 14 libri de Natura rerum ex sancto Ambrosio. Sic etiam plura alia, quæ in hoc opere referuntur, partim in libro de Natura rerum, partim in Etymologiis, explanantur.

2. Ms., *inveniantur*; Ed., *inveniuntur.*

3. *Ut diximus.* Ms., *de quibus diximus.* Infra, *diceret, Propheta posuit; post enim subinfertur: Laudate Dominum de terra. Ecce istas aquas Psalmista, etc.*

4. *Dicit.* Edit., *dixit.* Ms., *cælis corporalibus celsiores, quæ priores corporalibus creaturis dicendæ sunt.*

cundi diei opere factæ supra istud corporeum firmamentum consistunt.

5. Sed quid ibi utilitatis in rerum corporalium usibus agant, bina intentione magistrorum investigatur. Quidam enim illas ad terrarum orbis abolitionem in diluvio, quod sub Noe factum est (sicut Genesios historia narrat) Dei præscientia reservatas aiunt, sicut Scriptura inquit: *Et cataractæ cæli apertæ sunt, et facta est pluvia quadraginta diebus, et quadraginta noctibus* (Gen. vii, 11). Sed quoniam et nubes, de quibus pluviarum imbres terreni soli fertilitatem irrigant, atque etiam aer, in quo hemisphæria omnia et aërè corripimur, cælorum nomine per Scripturas divinas sæpe censentur, quemadmodum dicitur: *Et pluit illis manna ad manducandum; et panem cæli dedit eis* (Psal. lxxvii, 24); et in alio loco: *Dabunt et cæli imbrem, et terra dabit fructum suum* (Psal. lxxvi, 7); quibusdam doctoribus placet, ex illo inferiore nubium 539 cælo tantarum aquarum abundantiam fuisse diffusam, ut secundum illam consuetudinem, qua per omne tempus agitur, etiam tunc pluviarum copiam nubes effunderent, in quibus tamen cataractas apertas Scriptura commemorat, eo quod plus solito aquarum diffusio immissa fuerat. Cæteri vero easdem aquas supra firmamentum positas idcirco asserunt, ut igneum, qui in luminaribus ardet, et sideribus, calorem temperarent, ne plusquam sulcitur, inferiora spatia aestu torrerent.

CAPUT IV.

De firmamento cæli.

1. Post illas aquas creaturarum corporalium ordine secundo loco videtur esse firmamentum, quod in secunda die, ut supra diximus, factum, inter utrasque dividit aquas; de ejus etiam statu, utrum velut discus terram desuper operiat, an uti testa ovi omnem introclusam creaturam undique cingat, utriusque æstimationis non desunt putatores.

2. Nam et illud quod de hoc Psalmista commemorat, cum dicit: *Extendes cælum sicut pellem* (Psal. ciii, 22), utriusque æstimationis assertionibus non contra facit, quoniam cum animalis carnem cujuscunque sua pellis vestiatur, omnia sua membra

5. *Ibi utilitatis.* Ms. omittit. Pro *abolitionem*, Ms. *ablationem*, quod fortasse verum est. Idem Ms. omittit sicut *Genesios historiam narrat*. Mox legit, *omnia ex aere concipiuntur, cælorum*. Editio ita distinguit: *Dabunt et cæli imbrem. Et: Terra dabit fructum suum.* Ms. *Et cæli dabunt imbrem, et terra dabit fructum suum.* Locus psalmi indicatus statim habet *Terra dedit fructum suum*. Priora verba unde sint desumpta, non apparet. Jeremiæ xiv, 22, ita legitur: *Nunquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant? aut cæli possunt dare imbres?* In fine hujus numeri pro *aëri*, Ms. *aëstare*, quod non ita placet.

CAP. IV. N. 1. *Dividit.* Editio, mendose, ut videtur, *dividi*. Isidorus breviter de firmamento agit lib. xi.1 Etymolog., cap. 4, et lib. de Natura rerum, cap. 45.

2. Ms., *pellem, utriusque æstimationibus non contra*, Et, *caneram restitit posse non dubitatur*.

3. *Firmamentum cingat.* Editio *firmamenti cingat*,

æqualiter undique circumdat; cum vero excisa de carne seorsum extenditur, sive rectam, sive curvam caneram posse facere non dubitatur.

5. Utrum ergo terram desuper, velut extensa pellis tabernaculum, tegat, an sicut animalis membra corio contegantur, mundi molem undique firmamentum cingat, utrique assertioni non difficulter suffragatur.

4. De hujus quoque firmamenti situ, utrum inane, ac penetrabile, an solidum, ac firmum sit, diversi auctores suas æstimationes, velut quid se ad has deducat, protulerunt. Quorum sententias utilius quam nomina ponere curabo. Eorum enim illi qui firmamentum inane ac penetrabile fieri plus diligunt, ad confirmationem sententiæ suæ omnium elementorum naturas conferunt.

5. Terram etenim omnium creaturarum corporallium gravissimam esse non minus ostendunt quam dicunt; atque illam ideo humillimum in creatoris locum tenere aiunt, quia natura aliqua nisi seipsam sufferre non valet. Aquam vero quanto leviorē terra videmus, tanto graviorem 590 aere deprehendimus. Aer namque sub aqua per se subsistere non valet, sed ad sua spatia, etsi aliqua necessitatis vi alicubi subductus fuerit, statim evadit.

6. Ignis quoque natura supra aerem esse deprehenditur; quod etiam in illo igne, qui in materia terrena ardet, facile comprobatur, quoniam statim ut accensus fuerit, flammam ad superna quæ super aerem sunt spatia, ubi illius est abundantia et locus, dirigit, sed circumfusione crassioris aeris exstinctus, in mollem aerem cito evanescit, ut ad suæ naturæ locum pervenire non possit. In quo tamen ostenditur naturam ignis, qui ascendit, aere esse leviorē; sicut aquæ natura, quæ descendit, monstratur esse gravior.

7. Hac ergo ratione etiam firmamenti spatium quod supra ignem est levius ac tenuius putant, quia excelsius his omnibus quas prædiximus naturis constat. In quo spatio etiam stellarum fulgurantium lucem inæqualem esse idcirco æstimant, quod in illo tam amplo spatio ex illis aliæ longius, aliæ proprius currant; sed hanc putationem qui minus suspiciunt,

sine sensu.

4. Editio, *solidum, an firmum*. Et *deducatur pro deducat*. Postea omittit *ponere*, et hæc omnia verba: *Eorum enim illi qui firmamentum inane ac penetrabile fieri plus diligunt, sine quibus sententia non constaret*.

5. *Seipsam sufferre*. Sic Ms., recte. Impressus, *seipsa sufferri*. Deinde, *vi aquis subductis fuerit, statim vadit*. Forte *aquis subductus fuerit*.

6. Editio, *deprehenditur, etiamque... in materia terræ, et corrupte, terræ*. Paulo post, *fuerit flamma, ad superna... dirigatur, sed... sicut aqua, quæ natura descendi, monstratur esse graviorem*. Omittit etiam *aeris post crassioris, et cito ante e anescit*. Locum repositi ex Ms., nisi quod in eo est *fieri gravior pro esse gravior*.

7. Ms., *supra igneum est. Infra, penetrabilibus pro penetrabilis; et vaporositatem pro corporalitate; et fieri pro ibi*.

supra illud aere et igne subtilius, et inanius, et penetratius spatium constare aquas minime posse dicunt; nisi forte, ut illi quos prædiximus aiunt, omni corporalitate tenuiores et subtiliores ibi consistunt.

8. Quibus etiam ab aliis contra respondetur: Quæ unquam, quamvis tenuissima, aquarum vaporalitas quæ firmamento levior esset? Propterea ergo illi alii firmamentum velut aere solidissimo fustum constare solide ac firmiter facilius putant; atque ideo firmamentum nominari existimant, quia tam solida quam inania, tam levia quam gravia, quæ diximus, cuncta spatia intra se concludat, et supra se positas aquas, qualescunque sunt, sustineat. Verum quoniam inter tantos viros de tali et tanta re variatum est, nullius æstimationem alii præponendam censemus, sed ad hos lectorem utrarumque partium arbitros mittimus.

CAPUT V.

De sole et luna.

1. Quia vero in firmamento cæli licet post speciem maris et terræ formata duo luminaria magna, in principio Geneseos, Mosaica lex, imo **591** divina Scriptura pronuntiat, non est indecens, si, descendens de superis, sermo in ordine locali creaturarum solem et lunam statim post firmamentum describat, ita tamen ut in conditionis ordine post terram et mare duo hæc luminaria et stellas cum Scripturæ vocibus animus ponat, quamvis omnia elementa sine tempore facta fideli ratione fides catholica credat.

2. Sol ergo et luna duo luminaria in firmamento cæli instituta sunt. Unum, quod est majus, ut præesset diei; secundum, quod est minus, constitutum est ut præesset nocti. Sed non eandem sui splendoris lucem quam cum in principio creata sunt habuerunt nunc per omne sui ministerii tempus dierum ac noctium decursionibus conservant.

3. Hæc enim dum humanis usibus ministrare a Deo creatore destinata sunt, cum homines inculpabiliter vixissent, et sub Creatoris, quo conditi fuerant, lege perseverarent, etiam sui luminis plenitudine decorata ministrabant; cum vero homines, quibus in ministerio sociata primitus rutilabant, propter transgres-

8. *Quæ unquam, etc.* Hæc in Ms. ita concinnantur, *quæ vaporalitas, quamvis tenuissima aquarum vaporalitas, firmamento, quod igni, qui aere levior est, subtilius, et levius, ac penetrabilius feret? Propterea quod ergo illi alii firmamentum.* In Editione erat *illis*. Ms. omittit *facilius ante putant, et arbitror ante mittimus.*

CAP. V. N. 1. Ms., *in principio Genesis, imo divina Scriptura pronuntiat... ratione catholica investigatio credat.* De sole et luna Isidorus disserit lib. de Natura rerum, cap. 15 et seqq., et lib. xiii Etymologiar., cap. 5 et seqq.

2. *Instituta. Al., constituta; et statutum pro constitutum.*

3. Ms., *quo conditi sunt lege, perseverassent... primitus rutilabant, post transgressionem.* In impresso erat *rutilabant*, sed in Editione Baluzii nota erat apposita, ex conjectura legendum *rutilabant*.

tionem dejecti, paradisi beatitudinem amisissent, ipsa quoque luminaria, quamvis non sua culpa, sui luminis detrimenta non sine suo dolore pertulerunt, sicut Paulus apostolus contestatur, dicens: *Quoniam omnis creatura congemiscit, et dolet usque adhuc* (Rom. viii, 22).

4. Sed quia per Redemptoris adventum humano generi primitivæ beatitudinis in melius restauratio promittitur, etiam creatura suum antiquum decorem acceptura non dubitatur. Unde propheta Isaias de sole specialiter, et luna, illustratus spirituali fame, inquit: *Et erit in die illa, cum ceciderit turris, erit lux lune sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter, sicut lux septem dierum, cum alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagæ ejus sanaverit* (Isai. xxx, 25 seq.).

5. Cum factum fuerit cælum novum, et terra nova (Apoc. xxi, 1), et non fuerint in memoria priora quæ corruptioni serviunt (Isai. lxxv, 17), et peccati vulnus et percussuram plagæ mortis in corporibus resurrectorum Dominus sanaverit (Isai. xxx, 6), et superbi spiritus ex imperio quod arripuerant depositi fuerint, tunc lux lunæ in lucem solis mutabitur, et lux solis restaurabitur in lucem septem dierum, quibus conditus fuerat, hoc est, in septuplum suum lumen restaurabitur. Nihil enim restauratur, nisi quod amissum est, aut corruptum; quod igitur sol amisit, et luna, hoc rursus accipient.

6. Ex quo apparet septimam nunc sui luminis partem luminaria retinere, **592** quam septempliciter resument, quando per Habacuc Spiritus sanctus pro futuris præterita ponens, inquit: *Elevabitur sol in ortu suo, et luna stabit in ordine suo.* Cessante namque mutabilitate humani status, cui serviunt, et sui cursus mutabilitas cessabit. Quod enim inquit, *Sol in ortu suo*, hoc indicat quod nunquam inclinabitur in occasum suo; et in eo quod dicitur: *Luna stabit in ordine suo*, hoc insinuat quod mutationes incrementi et decrementi sui non patietur, sed in suo ordine semper stabit.

7. Hoc autem erit, quando, ut Apostolus loquitur, *ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei* (Rom. viii, 21). Cum enim sancti pro mercede sui laboris, quo Deo servierint, immutati fuerint, et fulserint sicut sol justit-

4. *Antiquum.* Deest hæc vox in Ms. In Editio diversa lectio est, *cum ceciderint turres, et mox dierum, in die qua alligaverit.* In Ms. legitur, *septempliciter mutabitur in lucem septem dierum.*

5. *Resurrectorum.* Ita Ms. melius quam *resurrectorum* in Editio. Ex eodem Ms. *repositi, et lux solis restaurabitur in lucem... nihil enim restauratur, etc.* In Ed. deest *restaurabitur, post lux solis, et pro restauratur est restaurabitur.*

6. Ms., *resument, sicut Habacuc inquit: Elevabitur, etc., et detrimenti sui iterum non patietur.* Fortasse indicatur locus Habacuc, exp. iii, 11, ubi Vulgata ait: *Sol et luna steterunt in habitaculo suo.* Versio antiqua: *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo.* Ita etiam leg. Gregorius Magnus in Job xxvi, et multi alii a Sobatiero laudati.

7. *Et fulserint, sicut sol justitiæ, cujus est sanitas verennis.* Ms. omnia hæc omittit.

tiæ, cujus est sanitas perennis, tunc et ipsi corporeo A
huic soli pro mercede sui ministerii, quo servituti
corruptionis subjecta est, in septuplum fulgoris ruti-
latis restituatur.

8. Interim vero quotidianis sui ministerii motibus
quoties solem sequitur luna, sui incrementa luminis
auget; quoties autem solem antecedit, detrimenta sui
splendoris agit. De statu vero lunæ varie putatum
est: utrum sphaera dimidia sui parte nigra, ac tene-
brosa, et dimidia parte altera lucida sit, et candida,
et sic incrementa et decremента agantur, ut cum
paulatim pars illius lucida ostenditur, eodem modo
tunc tenebrosa occultatur, similiter quoque dum lu-
cida vertitur, iterum tenebrosa manifestatur.

9. An sit etiam rotunda radiis solis illuminata, quæ B
quandocumque soli sive ante, sive post appropriat,
velut in ora radio luminis illucescat; cum autem
longius ac longius recedere videtur, majus ac majus
paulatim suum lumen a solis splendore augetur, ut
cum ad integrum æquiparato orbe facie ad faciem
soli opposita constiterit, tunc plene in se imaginem
solis habere possit.

10. De cursibus autem solis ac lunæ, nec temporis,
nec istius quidem loci est disserere, quod idcirco in
hoc opusculo negligentius assequor, quoniam et ip-
sius brevitatis compendiosa non patitur, et in usum
pene omnibus lectoribus dierum festorum compu-
tandorum gratia conversi sunt.

11. Hæc vero lucis organa nonnulli sensibiles crea- C
turas opinantur, 593 sed quæ dicimus usitatius a ca-
tholicis auctoribus frequentantur in his ambiguis sen-
tentiarum æstimationibus. Intendendum est cui plus
sanctarum Scripturarum auctoritas suffragatur; etsi
hoc etiam examinandum est, quidnam multitudo ca-
tholicorum in fidem traxit: diversæ autem æstima-
tiones, quæ tantidem a catholicis assertæ sunt, et
quibus utrisque sacri canonis dicta non contra faci-
unt, ad quas æqualiter currant, hæc arbitris lectori-
bus in ambiguo relinquendæ sunt.

8. Agit. Ms., sustinet. In Editio erat putandum, pro
putatum, quod ex Ms. reposui, nisi post iterum addidi
tenebrosa, quod ab eodem impresso aberat.

9. Rotunda. Ed., rota. Mox Ms.: Velut minor a ra-
dio... videtur, magis ac magis paulatim ejus lumen.

10. Loci. Ms. brevitatis.

11. Hoc caput in Ms. Ita desinit: Hæc vero lucis
organa nonnulli insensibiles creaturas opinantur. Sed
quæ diximus, usitatius a catholicis frequentantur. Cla-
rum videtur legendum insensibiles, hoc est, quæ sen-
sum boni malive habeant, ut exponitur in Editione
Baluziana. Isidorus, lib. de Natura rerum, cap. 27,
ex sancto Augustino excitat hanc quæstionem, utrum
sidera animam habeant. Que opinio veterum quo-
rundam fuit, nunc jam penitus contempta est. Cæ-
terum ea quæ in impresso antiquo adduntur, valde
corrupta erant, quæ aliquatenus sanata sunt in
laudata Baluzii Editione, cujus correctiones se-
quimur.

CAP. VI. N. 1. Sermone... dicto. Id Ms. omittit. In
Impresso, a cælo firmamento; in Ms., a cælo firma-
menti, qui etiam omittit fieri.

2. Ms. nec aeris ulla mutationes. In excuso erat,

CAPUT VI

De spatio superiore, et paradiso cæli.

1. Sermone de firmamento et luminaribus dicto,
sequitur inane spatium longum, quod a cæli firma-
mento usque ad terram deducitur, et in duo spatia
esse divisum, a nonnullis scriptoribus explanatur,
sed superius spatium ad cælum pertinere dicitur,
inferius autem terræ fieri conjunctum non du-
bitatur.

2. Et enim excelsum spatium quod cælo pertinere
diximus, purissimum, ac subtilissimum, nec nubium
tumores, nec ventorum inflationes, nec pluviarum
aut imbrium humidas conspirationes, nec nivium
vel grandinum gelidas coagulationes, nec aeris muta-
tiones, nec tempestatum et tonitruorum fragores,
sed nec ipsum aerem, qui volantium avium corpora
et ipsarum nubium spissorem aeris ipsius molem
sufferre valuisset, et animantium diversorum vitas
aeris spiritus reciproca inflatione reficeret, atque
halitu animaret, nec ulla omnino diversorum he-
misphæriorum perturbationes omnimodis habet.

3. Sicut Olympi montis altissima terrarum, et ob
id cæteris incognita hominibus juga conscendentibus,
comprobatur, et eorum relatione refertur, qui
aceto humectas spongas ad conservandam aeris spi-
ritus inflationem 594 et spirationem, ori ac naribus
circumponentes, anniversaria consuetudine
(nescio qua superstitione ducti) condescunt; et nec
ibi ullam avem, nec nubem, nec pluviam, nec ven-
tum aliquem vidisse se confirmant, et consummatis
sacrificiorum, quorum gratia vadunt, officiis, ibidem
quædam signa ac notas arenis imprimentes redeunt,
quas etiam illic post annum iterum ascendentes il-
læsas atque intemeratas inveniunt.

4. Ex quo perspicue demonstratur nihil ibi per-
turbati aeris consistere, præsertim cum in eodem
loco nihil quod pertineat ad virorem herbarum,
aut arbustorum, reperiri aut videri queat. Sed ta-
men non ipsum esse de quo superius diximus,
illud purissimum ac subtilissimum supernum spa-
tium putandum est, ad quod nulla terra perti-

frangores... avium incorporatur, et... aeri spiritus.
In Editione Baluziana conjiciuntur corpora tuetur, pro
corporatur; et aeris spiritus pro aeri spiritus. Hæc
ultima conjectura ex Ms. comprobatur, in quo pro
corporatur solum est corpora, et ita procedit sensus.
D In eodem Ms. erat spissionem, sed retinendum spis-
sionem; ac melius esset spissorem aere ipso mole-
m. De re ipsa confer dicta in Etymologiis, lib. XIII,
cap. 7.

5. In Impresso: Sicut olim Phrygiæ montis; sed
advertitur Codicem habere phy pro Phrygiæ, quod
ex conjectura positum fuit. Noster Ms. veram lectio-
nem exprimit, sicut Olympi montis. Idem Ms. omit-
tit aceto, et adit ori, quod desiderant in Editione,
et exhibet aeris spiritus pro aeri spiritus, quod est in
Edito. Postea in Ms. rotas pro notas; et conscen-
dentes pro ascendentes. De Olympo monte Isidorus,
in Etymolog. lib. XIV, cap. 4 et 8, et de Natura
rerum, cap. 30.

4. Nihil quod, etc. Ms. nihil olerum, quod ad viro-
rem pertineat, aut arbustorum reperiri, aut videri ne-
queat. Sed reponendum queat pro nequeat. In eodem
Ms., permutari pro commorari

nere, vel accedere potest, sed hic locus ad extrema A in inferioris spatii, hoc est, nebulosi ac brumosi hujus spatii inferioris et vicina illius superioris confinia pertinet. In quo tamen loco eorum qui carne vestiuntur vita nequaquam potest commorari.

5. Unde perspicuum est illud superius purissimum, tranquillissimumque spatium, de quo paulo ante disseruimus, non carnalium habitationi, neque mortalium rerum usibus esse præparatum. Quapropter plurimi catholicorum auctorum illud spatium, primitus angelis qui lapsi sunt cum suo principe asserunt ad habitandum fuisse destinatum, eo quod desuper cælestium angelorum neminem cecidisse arbitrantur, sed cælestes, quandiu in angelica beatitudine fuerant, in quo tamen per tempus non steterant.

6. Quoniam, ut Scriptura inquit, ipse diabolus ab initio mendax est (Joan. viii, 44), et in veritate non stetit (I Joan. iii, 8), hunc locum habitationis sorte putant percepisse, quem Scriptura pronuntiat paradysum cælestem, quæ sub persona principis Cyri ad summum illum angelum apostatam ita loquitur: *Perfectus decore in deliciis paradisi Dei fuisti (Ezech. xxviii, 15).*

7. Quemadmodum enim homines, post peccatum suum, de terreni paradisi felicitate dejecti, in hujus terræ maledictioni obnoxie plagali modo habitationem trusi sunt, ut dum in terra peccaverunt, in deterioris terræ mansione postea sub pœna delicti viverent, ita et angelos, qui aereo, imo etiam aeris ipsius puriore, spatio peccasse putantur, in inferiorem et ipso aere hoc obscuriorem et turbulentiorem locum deturbatos de superni et puri aeris, suæque dignitatis felicissimæ sede, misere et **595** infelicitate sub expectatione futuri examinis, in quo durius condemnabuntur, vivere æstimant; ut dum aera corpora habent, et in aere nunc commorantur, non inconvenienter æstimentur etiam priorem suæ beatitudinis sedem in aere, sed puriore et subtiliore, pridem habuisse.

8. Qui tamen locus, dum cælo firmamenti, ut prædixi, pertinet, cæli nomine censetur, sicut Dominus ipse perhibet, dicens: *Vidi Satanam sicut fulgur de cælo cadentem (Luc. x, 18).* Ex ipsius enim loci perspicua ac pura beatitudine peccati sui merito dejectus,

5. Cod. Ms., *mortalium, corporaliumque rerum. . . eo quod de super cælestibus angelis neminem cecidisse arbitrantur, subcælestes vero quandiu, etc.*

6. In Editione, post *Dei fuisti*, inepte repetita sunt hæc verba, quæ jam præcesserunt hunc locum habitationis sorte putant percepisse.

7. Qui aereo. In Ms., *qui in superiore etiam aeris ipsius puriore spatio.* Mox ex eodem Ms. restitui in *inferiorem, etc.* Nam in Excuso hæc ita corrupta erant, *in inferiorem deturbati de superni et puri aeris, suæque dignitatis felicissimæ misere, et infelicitate, etc.* Ad verba aerea, seu aera corpora, notatur in Ms.: *Quod dæmones habent aera corpora.* Profecto antiquissimi theologi ac Patres cor, ora vel omnibus angelis, vel certe dæmonibus, assignabant, quorum verba refert Petavius, de Angelis, lib. 1, cap. 2, et lib. iii, cap. 4.

8. Dum cælo. Al., *dum de cælo.* Paulo post, Ms., *spatii nebulosi aeris hujus infelicem.* In Excuso dicitur *nobis*, quod ex Ms. sumpsit, uti etiam tenebra-

rum harum, cum in Editione esset *harum tenebrarum.* Vox brumosis, quam retinui, scribi etiam potest bromosis, et ex Græco idiomate significat *setidum, graveolentem* apud Cælium Aurelianus.

9. Id putatores. Ita Ms. Elitio minus bene, *id est putatores.* Postea Ms., *cras mecum eris, pro hodie mecum eris.* Sed retinenda lectio Vulgate, a qua non discrepat versio antiqua, neque multi alii Patres, qui ea verbo usurparunt; que quo pacto intelligenda sint, facile interpretes expeditunt.

10. Præpollente. Al., *pollente.*

11. Perstrinximus. Hoc loco desitit in Ms. hoc caput. Forte, non attribuamus. Ex conjectura in Editione Baluziana adduntur voces *labores*, et *æstimationes*, quæ in veteri desiderantur. Suspecta quoque est vox *consapientium.*

11. Hæc non confirmantium, sed æstimantium sensibus perstrinximus, præsertim cum et ipsam æstimandi de talibus perspicaciam nobis ipsis non attribuimus. Cum enim necessitas exegerit, harum omnium **596** putationum auctores in medium adducere poterimus, quibus aut fides aut dubitatio ascribi poterit; quorum referendo potius quam defendendo (opinionem) laboramus, nos enim alterius forte melioris, si adsit, assertioni, cui plus vel Scripturæ exempla, vel catholicorum consapientium (æstimationes) suffragaverint, concordiam subire parati sumus. Sed de superiore spatio his utcumque explanatis, ad subsequentia festinemus.

CAPUT VII.

De spatio inferiori, et hemisphæriis diversis.

1. Delinç inferius spatium aer vocatur, quem terræ sociari diximus, et a quo universæ carnis, quæ

rum harum, cum in Editione esset *harum tenebrarum.* Vox brumosis, quam retinui, scribi etiam potest bromosis, et ex Græco idiomate significat *setidum, graveolentem* apud Cælium Aurelianus.

9. Id putatores. Ita Ms. Elitio minus bene, *id est putatores.* Postea Ms., *cras mecum eris, pro hodie mecum eris.* Sed retinenda lectio Vulgate, a qua non discrepat versio antiqua, neque multi alii Patres, qui ea verbo usurparunt; que quo pacto intelligenda sint, facile interpretes expeditunt.

10. Præpollente. Al., *pollente.*

11. Perstrinximus. Hoc loco desitit in Ms. hoc caput. Forte, non attribuamus. Ex conjectura in Editione Baluziana adduntur voces *labores*, et *æstimationes*, quæ in veteri desiderantur. Suspecta quoque est vox *consapientium.*

Cap. vii. N. 4. Versatur. Crederem, repouendum rescitur. Infra, Ms., *quæ ad superius cælum pertinet.* Pro qui faciunt ad marginem Editionis veteris varia lectiu notatur *que faciunt.*

in terra aere versatur, vitam adjuvari, et contineri in nobis, et per nos comprobamus. Qui et aliquando etiam terræ per Scripturas nomine vocitur; sicut per Psalmistam dicitur, cum in Domini creatoris laudem ordine summo cunctæ creaturæ incitantur, et cum consummatis his quæ ad superiorem cælorum ordinem pertinent, ad hæc aeris spatia pervenitur, taliter subinfertur: *Laudate Dominum de terra, dracones, et omnes abyssi; ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, qui faciunt verbum ejus* (Psal. cXLVIII, 7).

2. Illicusque enim in aere sermo est qui terræ nomine vocitur; postmodum namque de humo et inferioris terræ naturis Scripturæ vocibus imperatur: *Montes, et omnes colles; ligna fructifera, et omnes cedri* (Psal. cXLVIII, 9). Idcirco autem aer terræ vocabulum sæpe sortitur, quia crassitudine et velut soliditate quam in se habet volantium avium, quamvis maximarum, corpora sustentantur, quæ velut pisces pene aquatilia marinorum fluctuum recondita natando penetrant, sic volucres aëria spatia volando pertranscunt.

3. Cuncta etenim quæ aqua præstat ad conservandum vitam aquatilibus, hæc aer facit volatilibus, quoniam sicut reciproco halitu avium, et omnium quæ in aere et terra vivunt, vita alitur et conservatur, ita eorum quæ in aquis degunt inspirandi exspirandique tractu per aquam vitalis motus reficitur.

4. Unde cum in aerem trahuntur, quia lymphaticum spiramentum non habent, cito deficiunt; sicut et ea quæ in aere vivunt, cum ab eis aer excluditur, ultra vivere non possunt. Sicut autem illa aeris soliditate volatilia, ut dixi, corpora fulciuntur, ita ipsa eadem terrenam, quam in se habet, crassitudinem, propter quam et terræ vocabulum sæpe sortitur, **597** tumida nubium moles sustentatur, et per illam soliditatem aeris crassitudo, nives, et grandines, et glaciem, adnitente vi frigoris parit, quando ita efficitur.

5. Nam hoc aeris spatium suæ naturæ insitum habet, ut fumali levitate vapores aquarum de terra et maris specie contrahat et colligat, quos in sublime elevans, quando minutissimis guttis consistunt, conglobatis in se nubibus, ipse per semetipsum aer suspendit. Sed cum, vexante vento, illæ guttule in majores stillas coeunt, aeris amplius natura non ferente, pluvialiter imbres ad terram delapsi cadunt.

2. Ms., *hic aer terræ... quæve velut pisces, et omnia pene aquatilia. In Exenso deest aëria ante spatia, quod ex Ms. restitui.*

2. Degunt, etc. Al., *degunt in spirandi respirandique tractu. Et mox volatilia, ut dixi... eadem terrena quam in se habet crassitudine... nubium mole sustentantur... soliditatem aëria crassitudo... parit, quod ita efficitur.*

5. Specie. Ms. facie. Paulo post, *elevans a terra, quando in minutissimis. Pro conglobatis, Editio non globatis, quod sensui repugnat, et ex Ms. rejicitur.*

6. Ms., *quas prædixi... arripuerit, in grandinis lapillos coagulatas frigoris violentia constringit. In Impresso erat frigoris vi violentia.*

A 6. Si vero ipsas, quas prædiximus, stillas vento in majusculas moles coagitante collatas, antequam deorsum pluant, gelu in nubibus arripuerit, lapillos coagulatos frigoris violentia constringit. Si autem paulo remissiores necdum densatos vapores in guttas, id est, gelu, prævenierit, in nivis speciem magna vis frigoris eosdem transmittit, et quod in se suspensa altius nebula taliter nutrit, non sufferente aere, ac vento dispergente, ad terram dimittit.

7. Disperit de hoc eodem Psalmista commemorans, de Domino dicit: *Qui dat nivem velut lanam, nebulam sicut cinerem spargit. Mittit crystallum sicut buccellas; ante faciem frigoris ejus quis sustinebit* (Psal. cXLVII, 5)? Et ut ostenderet, sive in terra, sive in nubibus, nives in aquas iterum resolvi consuescere, paulo post subjungit, dicens: *Emittet verbum suum, et liquefaciet ea; stabit spiritus ejus, et fluent aquæ* (Ibid., 7).

B 8. Ut autem perspicuum sit ipsas aquas hoc modo in nubibus suspendi, in libro sancti Job scriptum videtur: *Qui suspendit aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum* (Job xxvi, 8). Attamen illas aer aquas ad terram et ad mare demittit, quas eisdem inferioribus partibus ante sustulit. Et quamvis de salsa pelagi latitudine eas traxerit pluvialis conceptio, per aerem indulescit. Quemadmodum cum salsa de profundo maris unda propinata per humum terræ infunditur (sicut nautis est frequens consuetudo) in dulcis aquæ saporem statim mutatur. Commutatione vero aeris ventos, et vehementiore concitatione ignes etiam ac tonitrua, occultis imperiis, per angelos, quibus visibilis regitur mundus, sicut et cætera, conditor facit.

C 9. Nonnulli vero de effectu tonitru illud intendunt, quod cum circa aerem duorum elementorum, hoc est, ignis et aquæ, sunt spatia, unum **598** superius, sicut diximus, et unum inferius, et tamen aeris natura utraque in se trahit, id est, aquam vaporaliter de imis, et ignem caumaliter de supernis, ipsa duo contraria sibi elementa confligunt.

10. Impossibile namque est absque humidis nubibus et fulgoribus tonitrua moveri, sicut intuentium oculis perspicue patet; in quo conflictu ignis et aquæ confusi sonitus horribilesque fragores suscitantur; et si ignis victor fuerit, terræ atque arborum fructibus non mediocriter nocet; si vero aqua vicerit, frugiferam vim, tam in arboribus quam in his quæ olerum diversis speciebus nascuntur, non perdit.

11. Illo enim præcipue tempore tonitrua sonant,

7. Cod. ms., *nivem sicut lanam... crystallum suam sicut... in aquas tantum resolvi.*

8. In Editione, ad marginem, notatur diversa lectio *ligat, pro suspendit*. In eadem omittitur *aquas post i las aer, et scribitur dimittit*. Postea Ms., *quemadmodum et cum salsa profundo maris.*

9. Cod. ms., *inferius, attamen aeris caumaliter de superioribus. Et omittit contraria. Ad marginem Exensi notatur, caumaliter esse ex caumate. A cauma, vel caumate dictum caninum docet Isidorus Etymolog. lib. xix, cap. 6, n. 6.*

10. *Frugiferam. Ms., fructiferam.*

11. *Sunt. Editio fiunt. Pro decremēta Ms. detrimenta.*

quo arborum et terrarum fruges in ostensione adhuc sunt, priusquam maturescere incipiant. Per creaturas enim aliarum creaturarum incrementa aut decrementa Domini conditoris imperio gubernantur.

CAPUT VIII.

De diabolo et natura demoniorum.

1. In hac autem turbulenta ac nebulosa aeris hujus mansione de sublimi felicitate, ut diximus, angeli repulsi cum suo principe commorantur. Sed ille princeps *Satanas* et *diabolus* nominatur, reliqui vero spiritus ipsius principis ministri, qui prius angeli fuerant, nunc *dæmones* vacantur. Quemadmodum etenim merita, sic et nomina mutaverunt et loca; sed tamen et nunc per Scripturas antiquo vocabulo, eo quod isti nequitiae sunt nuntii, sicut boni spiritus sunt nuntii iustitiae, saepe angeli vocantur.

2. Sicut in Evangelio scriptum legitur: *Quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus* (Matth. xxv, 41). Et Apostolus ait: *Datus est mihi stimulus carnis meae angelus Satanæ, qui me colaphizat* (II Cor. xii, 7). Sed has etiam sedes usque in iudicii tempus sub expectatione terribilis Domini adventus, non sine timore ac tremore, licet infructuoso, interim possident; sicut apostolica dicta perhibent, quibus dicitur: *Nam et dæmones timent, et contremiscunt* (Jac. ii, 19). Et ut manifestum sit quod sub expectatione temporis, in quo durius indicabuntur, vel potius perdentur, hunc locum aeris habitant spiritus immundi, qui in praesentia Salvatoris clamabant: *Quid nobis, et tibi, Jesu fili Dei? venisti huc perdere nos ante tempus* (Luc. iv, 34)?

3. In adventu namque æterni iudicis (quando communis sanctorum omnium oratio complenda est, dicentium: *Fiat voluntas tua et in terra, 599 sicut in caelo* [Matth. vi, 10]) ad tenebras exteriores servi inutiles ejicientur, cum Dominus adversarios, sicut repulsi humo, sic expellet caelo, quibus æterni ignis (sicut Dominus ipse testatur) a Patre irremediabiliter præparata est poena (Matth. xxv, 41).

4. Qui ideo nec remissionem, nec redemptionem recipere merentur, quia de sublimissimo ordinis statu ceciderunt, ac propterea nihil aliud in quod iterum, dimisso peccato, vocarentur habuerunt, dum omnem suam beatitudinem, in qua constituti sunt, transgres-

sione naturalis boni, quod erant, et dominicæ legis, in qua conditi sunt, polluerunt; propter quod nec poenitere desiderant, nec etiam, si poenitissent, veniam recipere omnino possent.

5. Quoniam humanum genus a suo conditore redemptionem idcirco promeruit accipere, quia de inferiore sui ordinis gradu corruit; cum enim esset adhuc in paradiso terreno postus, generandi officio destinatus, ciborumque esui deputatus, immutationem meliorem, sublimioremque, et spiritualem vitam sine morte reciperet, si quandiu in hac conversatione positus esset, in mandati custodia homo permaneret.

6. Clementia ergo Conditoris ad illum statum ad quem peccans adhuc non pervenerat per passionem Domini revocatur, quem, si inde cecidisset, sicut angelus, nunquam iterum revocaret, quoniam non ad illum gradum, vel ordinem, unde primus homo ceciderat, sed ad alium sublimiorem, quem speravit, restitutio fiet, dicente Domino: *Erunt, sicut angeli in caelo* (Matth. xxii, 30; Marc. xii, 25). Scilicet, quia non sicut homines in paradiso; in illam enim mortalitatem, quæ generandæ proli et ciborum esui deputata pro tempore est, quamvis redempti, homines redire non poterunt; sed post mortem resurgentes spiritualibus corporibus non crescendo, non senescendo, non moriendo, angelicæ felicitatis consortes erunt.

7. Tempus vero diabolicæ transgressionis si requiritur, ante tempus visibilium rerum diaboli peccatum fuisse originaliter deprehenditur; omnia enim quæ facta sunt simul et sine tempore facta fuisse Scriptura docet, quæ dicit: *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul* (Eccli. xvii, 1). In quibus omnibus etiam infernalis ille ignis æternus, de quo Dominus dicit: *Ite in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus* (Matth. xxv, 41) 600 simul factus fuisse minime dubitatur. In eo enim quod dicit, creavit omnia simul, nihil non factum in omnibus creaturis reliquit.

8. Cui ergo carcer in illa creaturarum conditione præparatus est, illius peccatum originaliter ipsas creaturas præcessit; nequaquam enim adhuc innocenti poenam Dominus præparasset, si non illius

CAP. VIII. N. 1. Ms., prædiximus pro diximus; et dicuntur provocantur. Et, per Scripturas sive antiquo vocabulo, sive quod.

2. In Editione ad marginem diversa appingitur scriptura qui paratus pro quem præparavit, etc. Et credunt pro timent. Cod. ms., hunc locum habitant, omisso aeris; et exclamabant pro clamabant.

3. Ex Ms. reposui iudicis, quod desideratur in Editione. Paulo post. Ms., tua, sicut in caelo, et in terra, et in tenebras. Impressus, sicut repulsi e caelo, sic expellit humo, quibus.

4. Merentur. Ms., merentur, nec possent, et pro diversa scriptura, nec possunt. Pro iterum, in eodem Ms., varia lectio est tantum. In eodem est revocarentur, pro vocarentur; et propterea, pro propter quod. Ex Ms. vero scripsi in quod iterum, pro in quid iterum, quod Editio exhibebat.

5. Quoniam, etc. Ms.: Humanum autem genus, etc.

D Omisi in, quod Editus collocaat inter immutationem et meliorem.

6. Ms., ad quem peccans pervenerat. Sententia aliud exigit, etsi paulo post in eodem Ms. legitur ceciderat, vel ad alium, quod cum primis verbis cohereret. Item Ms., restitutio fiet dicente... in illam enim immortalitatem... non potuerunt, sed.

7. Codex Ms., si requiratur, ante omne tempus. Et infra, nihil non simul factum in omnibus. An senserit Isidorus, angelorum creationem longe aliarum creaturarum creationi præcessisse, vide not. ad lib. I Sentent., cap. 10, n. 3, quo in capite multa de angelis bonis et malis discutuntur.

8. Præparatam. Ms., paratam. Et mox, fecit, qui illum peccare præscivit, et cum ejus peccato pariter damnationis ejus poenam, qua servus cruciaretur, effecit.

delictum præparatam pœnam præcessisset. Sed et hoc etiam sine tempore fecit, qui damnationis ejus pœnam, qua servus fugitivus cruciaretur, effecit.

9. Iste autem angelus cum a Conditoris beatitudine recessit, omne suæ naturæ bonum, quod in conditione sua habuit, totum amisit; sed sibi metipsi malus, Deo semper bonus perseverat, dum obediens dominicæ jussioni, quamvis non sponte, propter potentiam Dei tamen obtemperat. Ex omni enim naturæ bono quod habuit hoc nunc tantummodo habet, quod Deo creatori ad cuncta obedit imperata.

10. Sed hoc bonum non in diabolo et ministris ejus bonum est, qui idcirco obediunt, quia non obedire non possunt; sed hæc eorum obedientia in Deo bona est, cujus bonæ quidem voluntati invita diaboli mala voluntas, cum bene operari præcipitur, resistere non potest. Sed plerumque accidit ut cum Dei bona voluntate aliquid facere imperatur, ipsius mala voluntas in hoc eodem opere pascatur. Quemadmodum ad decipiendum Achab, impiissimum regem, idololatram scilicet, et prophetarum persecutorem, cum, a Domino missus, in quo deciperet interrogaretur, non solum se sponte paratum ad hoc opus obtulit, sed etiam quali consilio illud efficeret indicavit, ac respondit: *Vudam, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. Et Dominus dicit: Vade, et fac ita, et decipis Achab (II Par. xviii, 21).*

11. Valde enim convenerat ut qui veros Domini prophetas neci dedisset, pseudoprophetarum falsiloquo seductus et deceptus periret. Ecce promptissime diabolus sua mala voluntate cito ad istud decipiendi impii officium semetipsum obtulit, sed nisi a Domino permissus fuisset, hoc facere non potuisset; in qua re bona Dei voluntas sanctorum prophetarum justam vindictam exercuit, sed malus minister in interitu impii et peccatoris malam suam voluntatem cibavit.

12. Sed nec in hominibus, nec in rebus quæ hominibus subditæ sunt, aliquid absque Dei permissione facere valet, sicut evangelica veritas perhibet, qua refertur: *Si nos ejicis, mitte nos in gregem porcorum (Math. viii, 31).* Sicut enim in illis hominibus a quibus expellebatur contra Domini præceptum ultra permanere non potuit, sic et in porcos absque ejus introire permissione non potuisse se ostendit.

13. Quod in beato Job et in rebus quas possidebat

A et amiserat similiter manifestatur. In quibus inimici nequitia absque Conditoris permissione nihil egisse probatur, sicut dicitur: *Nonne vallasti eum, ac domum ejus, omnemque substantiam ejus (Job i, 10)?* Et cum a Domino maligni hostis potestati ejus substantia permittitur, ita subinfertur: *Ecce universa quæ habet in manu tua sunt; renuntamen in eum ne extendas manum tuam (Job i, 12).* Et hæc ita esse sentiens Job, cum suarum rerum damna comperisset, ita respondit: *Dominus dedit, Dominus abstulit. Quomodo voluit, Dominus fecit: sit nomen Domini benedictum (Job i, 21.)*

14. Non dixit: *Dominus dedit, diabolus abstulit;* certissime enim absque Dei permissione in rebus aut hominibus nihil omnino facere posse adversarium sciebat. Sed sæpe, ut dixi, in eodem ministerio et ejus adversarii prava voluntas per se pascitur, et Domini benevolentia, aut justæ vindictæ, aut fructuosæ probationis dispensatione ministratur; sub qua bifaria bonæ et malæ voluntatis distributione et malos per vindictas trucidant, et bonos per tentamenta probant.

15. Ad hoc namque ipsorum, quandiu in hoc aere adhuc libere volitant, usque ad tempus extremi judicii pœna a Domino differtur, ut pravi ex hominibus eorum consortes et sceleris et punitionis appareant, et boni per tribulationes eorum ab his irrogatas probati manifesti fiant.

16. At vero improbi et impuri spiritus, vagi et subditi, animo passibiles sunt, et aereis corporibus induti, nunquam senescunt, et cum hominibus inimicitias exereentes, superbia tumunt. Fallaces atque in fraude callidi hominum sensus commovent, terroremque mortalibus inferentes, inquietudinibus somniorum, et morbis, et distortionibus membrorum vitam turbant, præstigia atque oracula lingentes, regentesque sortem, cupidinem illiciti amoris et cupiditates humanis cordibus infundunt; et verisimilia mentientes, in honorum etiam angelorum habitum et lucem se transformant.

602 17. Et quemadmodum nequitia, ita et potestatum gradibus distant. Et sicut nunc boni spiritus, hoc est, perfecti angeli, impassibiliter aera penetrant, ita et hi, si non peccassent, ea quæ nunc passibiliter loca possident, subjecta sibi, si feliciter et beate viverent, hæc eadem haberent.

ziana nota erat, legendum, ut in Job. Nostrum exemplar ms. licet dirimit; ex quo patitur restitui per vindictas, cum in Editione legatur post vindictas.

15. Ut pravi. Editi, ut et reprobi; in quo etiam erat spurcitiæ pro punitionis; et eorum pro eorum aere his.

16. Sequor conjecturam Editionis Baluzianæ, hominum sensus pro homines sensus, quod Editio vetus exhibet, neque aliud noster Codex indicat; in quo est distentione pro distortionibus; et ex quo restituo sortem, pro solites, ut olim editum fuit, cum conjectura, ad marg., forte, soli res. In Baluziana Editione hæc conjectura rejicitur, quia res nostræ minime a dæmonibus, et quidem solis, reguntur; sed nihil proponitur quo locus corruptus sanetur.

17. Ms., ita et potestate gradibus distant.

10. Ms., et dixit Dominus: Vade.

11. Dedisset, etc. Ita Ms. Editio, dedisset, per prophetarum falsiloquia seductus, deceptus periret. Pro diabolus, in Ms., est dæmon; pro potuisset, in Impresso, potuit.

12. Editio, sed nec his, quæ hominibus subdita sunt. Pro sicut... refertur, Ms. sicut Evangelista dicit.

13. Cod. ms., nihil esse probatur... nonne tu vallasti eum, ac domum, omnemque. Omittit cum suarum rerum damna comperisset (in Impresso, comperiisset); et, sit nomen Domini benedictum. Pro nequitia, posui nequitia.

14. Editio: Non Job dixit. Infra Ms., cognovit pro sciebat; et in eodem ministerio in rebus adversarii. Pro probationis dispensatione, Impressus, mendose, probationis aut Job dispensatione. In Editione Balu-

18. Et hi etiam quando sua nomina proferunt, ex officii nequitie et potestatibus vocalula sibi assumunt, quemadmodum cum a Domino de suo nomine in regione Gerasenorum adversarius interrogatus fuisset, respondens, inquit: *Legio mihi nomen est, quia multisumus* (Marc. v, 9). Unde manifestum est, non proprii nominis, quod non habuit, sed sui gradus ac potestatis vocabulum protulisse; et requirenti Domino, quia aliter loqui non potuit, de semetipso quod erat verum indicasse.

CAPUT IX.

De natura aquarum et cursu Oceani.

1. Post aeris spatia cum suis habitatoribus cursa, nunc ad aquæ elementum, quod inter aerem et terram constitutum est, intentio dirigitur: cuius congregatio, sicut Genesios scriptura declarat, mare vocatur, cum dicitur: *Et congregationes aquarum appellavit maria* (Gen. 1, 10). Quarum ea pars quæ per fontes, et flumina, et stagna, terris interfunditur dulcedinem habet, ut et sitientibus animalibus potamenti, et cæterorum usuum solatia præberet, et alendis fructibus terram fecundius irrigaret.

2. Propter quod et imbres, qui e nubibus cribrati per aerem defluunt, ut aptius ad frugiferam vim, et sedandam sitim, sicut ante diximus, subvenirent, sapidi fiunt. Ea vero pars immutata aquarum, quæ per magna terrarum spatia dilatatur, et aquæ ipsius fines occultantur, salsuginem et acriorem saporem insitum sibi naturaliter tenet, ut convenienter humanis usibus fructus, quos sapidi liquoris non haberet unda, utilis nutriret.

603 3. Sed utrum sapidum an salsum saporem naturalius, an æqualiter utrumque, aquæ habeant, pro certo Deus viderit; quamvis et plerique salsuginem

A naturalem esse aquarum saporem putant, dulciorem vero terræ aut aeris natura condiri aestimant; sed tamen quemadmodum salsa aqua per humum perlusa dulcescit, ita et dulcis aqua per marinorum olerum cineres infusa salsi protinus saporis fit; unde uterque sapor naturalis esse suo modo non est difficilis credi, dum ab alterutro in alterum uterque potest fundi.

4. Maris vero fretibus crebro terrarum spatia distinguuntur, ut et gentium terminos intercluderet, et munificentia suorum fluctuum omnes provincias diversorum populorum ditaret, et inter omnes patrias cuncta commutata invicem commercia necessaria ministraret. Quantam vero concordantiam cum lunæ cursibus inundatione et recessu Oceanam habeat, inluentibus diligenterque animadvertentibus perspicue patet, qui quotidie ad terram bis venire ac recedere per horas viginti quatuor indesinenter videtur, cuius cursus tota convenientia in ledonis et malinæ divisus vicissitudines partiatur.

5. Sed ledonis assisa sex semper horas incrementi sui immutata consuetudine complet, et per totidem horas ipsa spatia quæ texerat reteggit. Malinæ autem assisa quinque horas suæ inundationis agit, et per septem horas ejusdem recessu ea littora quæ compleverat vacua reddit; quæ tantam concordiam cum luna videtur habere, ut in ejus medio semper luna nascatur, quæ per septem dies, et duodecim horas, et quartam diei partem, diligenti exploratione perseverare videtur.

C 6. Et ita fit ut cum iterum luna plena minuitur, etiam malina rursus 604 tenebrosa dimidiatur; interpositis vero spatiis ledo deprehenditur, qui nec olenilunium, nec nascentis lunæ initia noquam adire

18. Ms., quemadmodum a Domino de nomine suo adversarius interrogatus dixit, Legio, etc.

CAP. IX. N. 1. Usuum. In Impresso erat usum, quod ex conjectura correxi. Verum in Ms., longe diverso modo hæc periodus procedit: *Nunc de aqua, quæ inter aerem et terram constituta est, cuius congregatio mare dicitur, unde in Genesi: Et congregationes aquarum appellavit maria. Quarum ea pars quæ super fontes et flumina terris interfunditur dulcedinem habet, ut et animalibus potum præberet, et alendis fructibus terram fecundius irrigaret.*

2. Et imbres, qui e nubibus. Ita Ms. In Editione corrupte, propter quod quide nubibus; et ad marg. forte, quidem, pro quide. Pro frugiferam, Ms. fructiferam. Editio immutata aquarum congregatio, quæ per magna. Cod. ms. omittit congregatio. In Editione Baluziana pro immutata conicitur indigitata, vel nominata, et pro aquæ ipsius fines, quod obscurum videtur, a qua ipsius (nempe terræ) fines. In Ms., et aquæ ipsius fines occultatur. Et ipsius quidem non videtur referendum ad terram; non etenim præcessit terra, sed terrarum spatia; neque lines terræ aqua occultantur. Neque vero est cur mutemus vocem immutata, quæ idem sonat ac mutata, sicut immuto et nuto idem significant. Postea omitti potest, cum nostro Ms., ut convenienter, usque ad nutriret.

3. Ms., saporem naturales, an æqualiter omnes aquæ habeant, Deus vidit, quamvis... per humum diffusa dulcescit... dum alterutro in utrumque potest refundi. Reposuit difficilis pro difficilis.

4. Fretibus. Magis usitatum est fretis. Cod. ms.,

minus bene, fluctibus, et mox fructuum, pro fluctuum. Postea pro inundatione fortasse scribendum in inundatione, nisi quod num. seq. recurrit inundationis, in Ms., in cessione (quod obscure exaratum est) et recursu; id clare legitur. Pergit Ms., Oceanus habeat, quod animadvertentibus perspicue patet, qui quotidie convenientia in ledonis et malinæ divisus vicissitudines partiatur. In Editione veteri ad vocem ledonis notatur maris æstuatio; ad vocem malinæ, Oceani incrementum, æstus. In Codice nostro hæc est nota: Pap. (forte Papias): *Ledona, cum est magis decrescens. Pap. Malina, id est, æstus magis crescens. Ledo, ledonis apud scriptores mediæ ævi est maris æstuatio; malina, malinæ, accessus maris, sicut liduna recessus. Vide opus de Mirabilibus sacræ Scripturæ, inter appendices sancti Augustini, lib. 1, cap. 7, ubi tota hæc doctrina, adhibitis verbis ledonis et malinæ, exponitur, et Marcellum Empiricum, cap. 56, a med. In Glossario Isidoriano est ledo, non malina. Ducangius multa assert de utroque hoc nomine, et testimonia undique congerit.*

5. Pro assisa Ms. bis, ad fisa cum nota, esse fisa a fido, fidis, et fidens. Ducangius, verbi Anaisa, nihil fere habet, quod huic loco possit accommodari. Videtur autem assisa accipi pro inundatione et fluxu.

6. Initia unquam adire. Ita Ms. Editio, mendose, initia, in quam adire. Pro numerentur, Ms. invenitur. Quod Oceani reciprocos æstus ex lunæ augmento et decremento originem trahat, ex sancti Ambrosii opinione docet Isidorus, de Nat. rer. cap. 40.

eernitur, et per hanc vicissitudinem efficitur ut per omnem communem annum xxiv malinæ et totidem ledones numerentur; in embolismo autem viginti sex malinæ, et ejusdem numeri ledones inveniuntur, quia per omnia cum lunæ cursu inseparabiliter marinus comitatur.

7. Quatuor vero ex his, hoc est, temporum, quatuor mediæ, duæ scilicet æquinoctiales malinæ, et aliæ duæ, cum aut dies aut nox incrementi et decrementi sui finem faciunt, solito validiores, sicut oculis probare licet, ad inundationem altiores fieri videntur, et majora littorum spatia retegere cernuntur. Et quoniam impossibile est ut non aliqua, licet nobis incognita, spatia deserat, quando per nostrarum terrarum solum exundat, sicut eadem loca a nobis recedens implet, ut nostra assisa ibi sit recessa, et nostra recessa ibi sit assisa, dimidium maris ministerium ignorare fateri compellimur.

8. Sed in hoc et multis similibus nihil nostræ scientiæ conceditur, nisi Creatoris potentiam atque immensitatem clamare, qui *omnia in numero, pondere et mensura disposuit* (Sap. xi, 21). Et interim cum insigni Gentium magistro dicere: *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, tunc cognoscam, sicut et cognitus sum* (I Cor. xiii, 9).

9. Ex hoc autem lymphatico elemento piscium et avium, hoc est, omnium aquatilium et volatilium diversa genera facta fuisse Geneseos scriptura pronuntiat. Sed piscium, id est, omnium quæ in aquis vivunt animantium, cum esse genera philosophi qui de rerum naturis ratiocinantur enumerant, quem numerum apostolica sagena velut ex omni genere piscium congregans contraxerat.

10. Aves vero utrum et ipsæ hunc suorum numerum generum habeant, an majorem, an minorem, etsi sint aliqui qui æstiment, tamen quia grandi hoc auctoritate firmare non possunt, nec sequendi, nec respuendi sunt; sed cum de aqua omnium avium origo processerit, unde tam diversæ earum consuetudines manendi, seu vivendi, seu natandi exstiterint, ut aliæ in salsis undis semper supernant, et victum habeant; aliæ in dulcium aquarum stagnis et fluminibus commorentur? Aliæ in terra sine ulla natandi consuetudine degunt, quarum aliæ in

7. *Æquinoctiales malinæ, et aliæ duæ.* Sic reposui ex Ms.; nam Impressus sine ullo sensu æquinoctialis, malinæ duæ. Deinde Ms., *probari licet hac adundatione altiores. Et cingere, pro retegere.* In Editio erat, *ut num assisa ibi sit recessa, et an recessa ibi sit assisa.* In Ms., bis, *nostra ad sisa.*

8. Ms., *nihil aliud nostræ... in numero, et mensura, et pondere disposuit.*

9. De numero generum et alii piscium, et mysteriis quæ inde Augustinus et alii colligunt, videndus noster Isidorus in libro de Numeris, quem antea nondum excusum edidi tom. V, pag. 247.

10. Ms. *vivendi, seu volandi, seu natandi.* Omittit semper. In Excuso campaniis pro *campis*, et *sublevet*, et *penetrent*, quæ duo retineri possunt, si pro *degunt* substituatur *degant*.

11. *Nisi forte.* Ms. his duobus verbis omissis

A campis, aliæ in silvis, aliæ in montibus, aliæ in palustribus locis fieri consuescunt. Alias ad volandum penna non sublevat, aliæ ita excelsa ac remota aeris spatia volando penetrant, ut ætatis tempore etiam nivem de altissimis nubibus suis pennis deferant.

11. Nisi forte has tam diversissimas consuetudines originis, quamvis de aqua, diversitas conditionis in omnibus avibus efficit, ut ex his aliæ de salsa unda, aliæ ex dulci aqua, aliæ de herbarum rore, aliæ ex arborum constillatione, aliæ ex paludum humore, aliæ ex montium confluxione, aliæ ex aeris vapore, aliæ ex altissimarum nubium fluida conspiratione conditæ sint, atque illud earum unaquæque naturaliter quod suæ conditionis origini pertineret assuesceret, ut ibi et inde quæque avis viveret, unde prius ut esset habuisset.

CAPUT X.

De paradiso.

1. Et quoniam post aquas terra in elementorum ordine statuta est, primum de paradiso dicemus, ubi primorum hominum habitatio exstiterat; quamvis commemorandi loco sermo ponendus sit, de quo plurimorum diversæ sententiæ prolatae sunt, utrum ipsa immortalis vita, qua homines ante peccatum donati sunt, paradisi nomine dicta est, an totus hic terrarum orbis tam commode innocenter viventibus dispositus fuerat, ut paradisos diceretur, quatenus quandiu ioculpa biliter sine ullo vitio possessores vixissent, etiam terræ ejus habitatio iisdem cuncta feliciter absque ullo labore ministraretur, ac postmodum ipsis peccantibus atque in deteriora mutatis, etiam orbis eorundem vitio et vindictæ sententia mutatus est atque obscuratus (quomodo de sole diximus et luna), et sui decorem et frugiferam vim, etsi non totam, maxima tamen ex parte amisisset, ut quæ beatitudini et felicitati bene viventium opitulaverant male viventium vindictas cumularent.

2. An etiam spiritualiter aliquis locus hujus felicitatis beatitudine plenus, hominibus suæ creationis meritum servaturis, dispositus fuerat, in quo nihil quo beatitudinem corporalem læderet, quandiu mandati patientia servaretur, inerat? Cui sententiæ Scripturæ Geneseos auctoritas non medioeriter suffragatur, dicentis: *Plantaverat autem Dominus Deus paradisum a principio, in quo constituit homi-*

D *exhibet effecit, pro efficit.* Editio, *paludium.* Et, *aereo vapore.* Postea Ms., *quod suæ conditioni est origini... unde prius esse habuisset.*

CAP. X. N. 1. Titulus in Ms.: *De paradiso, ubi prima hominum habitatio fuit.* In Editione erat postquam, pro *post aquas.* Codex noster: *Et quoniam post aquas terra constituta est, prius de paradiso, ubi primorum hominum habitatio exstiterat, sermo ponendus est; de quo.* Impressus, *vita, qua ante peccatum hominis donati sunt.* Et, *tam commode innocenterque viventibus.*

2. Exemplar ms., *an etiam specialiter* (quod fortasse melius quam *spiritualiter*) *aliquis locus hujus terrene felicitatis plenus hominibus suæ creationis meritum servaturus dispositus erat... in quo constituerat hominem... paradisos cum dicitur, principatum orbis*

non quem formaverat (Gen. 11, 8). A principio enim plantatus paradisi dicitur, dum principatum orbis specialiter hic locus tenere videtur, in quo primus homo statim post sui conditionem constitutus fuisse non dubitatur.

3. Etenim omnibus modis conveniebat ut caput et principium humani generis in capite et principio poneretur orbis, ut inde hominum propago membrorum suorum incrementa sumeret, unde terrarum orbis, quem inhabitat, initium acciperet. Cujus paradisi statum cum eadem Scriptura enumerat frugiferis arboribus consitum, et fonte magno, quo totius terræ facies rigatur, adornatum enarrat, dum appositum ibi hominem ita inquit loquitur: *Ex omni ligno paradisi comedere* (Gen. 11, 16). Et mulier ait: *De fructu lignorum quæ sunt in paradiso vescimur* (Gen. 11, 2). Et paulo ante profertur: *Et fons ascendebat de terra irrigans universam superficiem terræ* (Gen. 11, 6).

4. In quibus rebus historialiter absque ullis ænigmatibus ipsius Scripturæ veritatem servari quid impediret, quomodo et de omnibus quæ de principio nascentis totius creaturæ visibilis continet corporaliter etiam auctioris elucet? Factum namque firmamentum, et mare, et terram, et luminaria, et stellas, aquatilia etiam, atque animalia terrena, et hominem ipsum, sicut Scriptura Genesios investigat historialiter, absque ullis ænigmatibus credimus.

5. An in hoc solummodo, quod paradisi locum frugiferis consitum arboribus, et magno fonte illustratum, commemorat, nisi in ænigmate non recipimus? Sed hoc utroque modo potest intelligi, id est, et secundum rerum gestarum historicam narrationem, et secundum tropologiam, id est, juxta moralem explanationem.

6. Scriptura etenim sacra ratione tripertita intelligitur, ejus primus intelligendi modus est cum tantummodo secundum litteram sine ulla figurali intentione cognoscitur, ut sanctus Hieronymus ait: *Actus apostolorum nudam quidem mihi videntur sonare historiam*. Secundus modus est cum secundum figuralem intelligentiam absque aliquo rerum respectu investigatur, ut prima et extrema pars Ezechielis, et Cantica Canticorum, et Evangelii quarumdam parabolarum expositio, quæ aliud loquuntur, et aliud agunt.

7. Tertius modus est cum, salva historica rerum narratione, mystica ratione intelligitur, sicut arca Noe, et tabernaculum, et templum historialiter facta sunt, et intellectualiter Ecclesiæ mysteria per

5. Ms., quem inhabitant, initium caperet. Cujus... enarrat, dum dicitur. Ex omni ligno.

4. Cod. ms., hominem ipsum historialiter credimus, omissis aliis.

5. In Impresso erat paradisi locus: substitui paradisi locum.

Ibid. Fructiferis. Ms., frugiferis. Et mox, nisi ænigmatice non... intelligi, id est, secundum... narrationem, et juxta moralem explanationem.

6. Hieron. Epist. 150, q. 12, ante fin.; et in Ezech., l. v, c. 16.

Ibid. Videntur. Ita Ms. Editio, videtur. Infra, Ms.

A hæc designantur. Sic nimirum et paradisi locus prioris Adæ, qui forma futuri 607 exstiterat, et Ecclesiæ futuræ, quæ est terra sequentis Adæ, mysteria præfigurabat.

8. Dum vero ibi homo immortaliter et beate viveret, nunquid et totius orbis subjectio sibi non subiaceret? Quid enim illum ab ingressu orbis intercluderet, qui in creaturis nocere sibi aliquid non timeret, dum ignis non ureret, non aqua mergeret, non bestiarum fortitudo mactaret, non spinarum vel ejuscunquæ rei aculei vulnerarent, non absentia aeris suffocaret, non omnia quæ nocent mortalibus, impedirent?

9. Corpus enim immortale, et invulnerabile, et illædibile, nihil quod mortem, et vulnus, et læsuram inferret in omnibus creaturis, quoadusque Creatorem offenderet, per inobedientiam invenerit. Paradisi ergo habitatorem lustrare omnia quæ sibi fuerant subjecta quid prohibuit, cum et hoc facere Dominus eum non solum non interdixit, sed imperavit, dicens: *Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et subjicite eam; et dominamini piscibus maris, et volatilibus cæli* (Gen. 1, 28).

10. Sicut enim angelis in his quæ sibi subjecta sunt a sede cæli discurrere liberum est, et tamen in cælo habent sedes, quid et homines in paradiso constitutos discurrere per omnem creaturam sibi subjectam sine suo labore impediret? Quemadmodum namque a dolore, et senectute, et morte, immunia corpora possidebant, ita et omni labore et pigredine carentia habebant.

11. At vero cum paradisi colonus in loco suæ terrenæ felicitatis peccatum commisisset, in maledictæ terræ habitationem detrusus, protinus illa omnia, quæ prius possedit, partim amisit, partim cum labore conservavit. Et illo excluso a sede beatitudinis, possibilitas iterum redeundi interclusa est, et ita factum est, ut quemadmodum angelus apostata, cum suis de summa sui paradisi serenitate dejectus, caliginosum hujus aeris locum sortitus est, sic et homo de sui paradisi terrena beatitudine in maledictæ hujus terræ habitationem detrusus est.

12. Sic etenim scribitur: *Et ejecit illum Dominus Deus de paradiso, et projecit in terram de qua sumptus est. Et constituit ante paradisum cherubim, habentem flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ* (Gen. 11, 25). In quo demonstratur, quod quamvis ligni vitæ viam cherubim dicitur custodire, ne tamen homines regredi possent, totum omittit et Evangelii... aliud agunt.

7. Historica. Ita Ms. Impressus, *historicarum*. Pro ratione, Ms. narratio.

8. Ms., in creaturis aliquid sibi quod noceret, non timeret.

9. Interdixit. Sic Editio Baluziana, cum in priori esset indicit.

10. Cod. ms., creaturam, cum libuisset, sine suo labore... pigredine et fastiditate carentia.

12. Ms., de paradiso voluptatis, et projecit... cherubim flammeum habens gladium... cherubim dicantur custodire.

etiam paradisum jubentur defendere, dum flammeum gladium non ante lignum solummodo vitæ, sed ante totum paradisum Scriptura indicat esse positum.

13. Non satis autem elucet de qua arbore specialiter Adam comederit, sed clarum est quod statim post peccatum nuditatem suam sicut **608** foliis arboris textit, cui soli in tempore suæ carnis Dominus Jesus, paulo ante quam mortem pro Adæ delicto suscepisset, maledixit, et cito aruit, cum diceret: *Nunquam fructus ex te nascatur in æternum* (Matth. xxi, 19), hoc est, qui hominibus ultra, sicut superior diabolus, nocere possit. Ecce in hanc arborem, id est, ficum, maledictum delicti Adæ, quæ totam terram inficeret, priusquam sanguinis sui rore ipsam mundaret, Christus collegit.

14. Utrum autem ab hac primitus homo culpam, an de alia suscepit, pro certo Deus viderit. Attamen illa, quæcunque nunc est, quæ tunc scientiæ boni et mali arbor dicta fuerat, non est putandum quod tantum nunc utentibus nocere possit, quantum potuit tunc in paradiso constitutis, ut etiam nunc utentibus ea arbore mortem conferre possit; non enim in arboris natura mortiferum aliquid inesse credendum est, aut etiam ut boni et mali scientiam facere valeret, sed mandati Domini transgressio, quo præceptum est ne de hoc ligno comederet, mortem efficit.

15. Cujus obedientia si esset, hoc erat scire bonum; et inobedientia dum fuit, hoc est nosse malum. Quorum tamen distantiam homo nisi transgressione intelligere non potuit; quando enim solummodo bonum possidebat, quid esset malum et quomodo sibi noceret ignorabat. Ut autem manifestum sit quod in hoc ligno qualicumque præter originalem inobedientiam nihil inesset nocivum, ecce non hujus, sed ligni vitæ via excluditur, in cuius exclusione prioris delicti misericorditer remissio præparatur.

16. Si enim homo post peccatum illud originale de ligni vitæ fructu comedisset, commissi penitus maculam misere in æternum et infeliciter in corpore senectuti et doloribus obnoxio moriendo deponere non posset; nullo enim alio modo hoc delicti facinus deleri nisi morte Dominus præparavit, quod per adventum postea in carne Filii sui Jesu Christi futurum esse præcivit, et prædestinavit, ut per illius

13. Cod. ms., nuditatem fici arbore textit... paulo ante, quam mortem susciperet, maledixit... terram infecerat, priusquam.

14. Utentibus. Ms., bis, vescentibus, omisso ea arbore post alterum vescentibus, et omisso etiam quo præceptum mortem effecit.

15. Editio, præter originalem obedientiam ligni scientiæ boni et mali nihil esse nocivum; quod ex Ms. correxi.

16. Deleri. Desideratur in Editio hoc verbum. Pro moreretur, Ms. deleteretur. Omittit corporis; item, et in cælo mansionem; item, quod nobis in principio præparatum est. Pro vobis præparatum idem Ms., vobis paratum.

CAP. XI. N. 1. In titulo Ms.: De situ terreni orbis, quem. Omittit porro. Mox exhibet quem habitat... non inclinabimur... Abyssus vestimentum ejus. Ex quo in-

terram nostram culpa moreretur; et per illius resurrectionem lex nostræ mortis evacuaretur, et per ipsius corporis ascensionem, et in cælo mansionem nostræ humanitati immortalitas donaretur, et angelicæ et spiritualis vitæ consortium quod nobis in principio præparatum est, donaretur; sicut et in extrema futuri iudicii vocatione in dextera constitutus certum est a Domino dictum: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod vobis præparatum est ab origine mundi.*

609 CAPUT XI.

De situ orbis terrarum, quem inhabitat genus humanum.

1. Porro de terrarum orbis situ, quem inhabitat genus humanum, Psalmista ad Dominum ait: *Qui fundasti terram super stabilitatem suam; non inclinabitur in sæculum sæculi. Abyssus, sicut vestimentum, amictus ejus; super montes stabunt aquæ* (Psal. ciii, 6). Ex quo intelligitur non super alterius elementi soliditatem, nisi super suimet stabilitatem et firmitatem terram esse fundatam. Utrum vero sibi aliquid, sicut ipsa aquis, et aquæ aeri, et aer spatio superiori, et ipsum firmamento, et firmamentum aquis superioribus, substitutum sit, ipse novit, qui ubique et undique cuncta conspiciat.

2. Ea vero parte quæ hominibus ad habitandum data est, quadrifarium orbem statutum esse multi prodiderunt auctores: quarum partium quatuor vocabula quatuor literis nominis primi terrigenæ, hoc est, Adam, incipere, sapientes intelligunt. *Anatole*, scilicet, *Dysis*, *Arctus*, *Mesimbria*, id est, Oriens, Aquilo, Auster, Occidens. Conveniebat enim ut qui suo genere totam terram impleret, suo nomine quatuor quadrati orbis partium vocabula colligeret.

3. Quatuor quoque temporum articulis anniversario ordine distinguitur, atque impleto anni spatio, terreni orbis dispensatio semper sine cessatione in circulum redigitur. Veris autem tempore, quo mundus fuerat institutus, semper vernat; æstate autem floret, et fructificat; autumno maturescit, et aptum suorum fructuum mortalibus usum tribuit; hieme vero decedit, et arefcit.

4. Sed hanc augmenti sui et decrementi consuetudinem patitur quandiu servituti corruptionis obnoxia mortalium officio mancipatur. Cum enim nascendi et moriendi in hominibus conditio cessaverit, tunc etiam

13. Cod. ms., nuditatem fici arbore textit... paulo ante, quam mortem susciperet, maledixit... terram infecerat, priusquam.

14. Utentibus. Ms., bis, vescentibus, omisso ea arbore post alterum vescentibus, et omisso etiam quo præceptum mortem effecit.

15. Editio, præter originalem obedientiam ligni scientiæ boni et mali nihil esse nocivum; quod ex Ms. correxi.

16. Deleri. Desideratur in Editio hoc verbum. Pro moreretur, Ms. deleteretur. Omittit corporis; item, et in cælo mansionem; item, quod nobis in principio præparatum est. Pro vobis præparatum idem Ms., vobis paratum.

CAP. XI. N. 1. In titulo Ms.: De situ terreni orbis, quem. Omittit porro. Mox exhibet quem habitat... non inclinabimur... Abyssus vestimentum ejus. Ex quo in-

viriditatis, et ariditatis suæ incrementa et damna ipsa terra non habebit, cum Isaia vaticinium, imo Domini per Isaiam completum fuerit: *Ecce ego creo cælos novos, et terram novam, et non erunt in memoria priora, sed gaudebitis, et exsultabitis in his quæ ego creo.*

610 5. Quoniam dum immutatis corporibus homines spiritualiter vivent, necesse est ut immutata in melius habitandi loca, id est, spiritualia habitent. *Hoc corpus (ut Paulus ait) seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale; seminatur in contumelia, surget in gloria. Necesse est enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem (I Cor. xv, 42 seq.).* Cum enim corruptio et mortalitas in corporibus esse desierint, tunc mortalibus uti et corruptilibus homo non necesse habebit.

6. Quod et in Domini corporis resurrectione probatum fuisse Evangelia sancta confirmant, dum linteamina, quibus fuerat involutum, post resurrectionem ejus in monumento sola posita esse denuntiant, quemadmodum de Petro dicitur: *Et vidit linteamina sola posita, et abiit, et secum mirans quod factum fuerat (Joan. xx, 5).* Novis ergo corporibus, non indigentibus iis quæ vitæ corruptibilis usus requirit, nova terra cum novo cælo ad habitandum creabitur, hoc est, hujus terræ natura et superficies in spiritualem statum, qui spiritualibus conveniat, absque aliqua mutabilitate instaurabitur.

7. Sed quando hoc fiet? Quando Jerusalem laus creata fuerit in terra, et populus ejus gaudium, et exsultatio, et quando sancti in his quæ Dominus creat gaudebunt, et quorum sol non occidet, et luna non minuetur; cum redempti a Domino venerint in Sion cum laude, et lætitia fuerit sempiterna super caput eorum, et obtinuerint gaudium, et lætitiã, et fugerit dolor, et gemitus, et completi fuerint dies luctus eorum, et lugentes consolati fuerint, et absteriserit Deus omnem lacrymam ab omni facie sanctorum, et opprobrium populi sui deleverit, et omnium lugentium Sion mœror depositus fuerit, et acceperint coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, et vocati fuerint in cafortes justitiæ: cum benedicti ad dexteram venerint, et sicut sol fulserint in regno patris eorum.

CAPUT XII.

De natura hominum post peccatum.

1. Sed hujus interim orbis habitationi post originale

5. *Vivent. Ms., vivunt.*

6. *Post resurrectionem ejus in monumento. Sic Ms. Editio, post resurrectionem et in monumento. Pro mirans, Ms. admirans.*

7. In Ms. ita desinit hoc caput: *instaurabitur. Sed tunc hoc fiet, quando Jerusalem creata fuerit in terra. In excuso mendose erat, sed dum hoc fiet? In Editione Baluziana corrupte esse dicitur pro spiritu mœroris, neque placere, pro sacco mœroris. Conjicitur Pallium laudis pro sacco lamentationis, canticum lætitiæ pro spiritu mœroris. Neque satis sanum videtur, et vocati fuerint in ea fortes justitiæ.*

CAP. XII. N. 1. *Quod in conditione. Sic Ms. Editio omittit in.*

peccatum homines destinati, non tæm quod in conditione sua habuerant naturale bonum **611** perdidērunt; sed vitiatum primitus delicto parentis, pravis insuper moribus corruerunt, et ita fit ut sicut cum labore terræ maledictæ fructus percipiunt, sic et bonum naturale quod in se habent non absque laboriosa cura custodire possunt.

2. Et quomodo in serpente, et muliere, et viro consentiente, in protoplasti transgressione tripliciter ceciderant, pari modo tribus vulneribus afflicti omnes ejusdem filii, id est, dolore, senectute, morte deficiunt, et omne bonum, quod in se insitum naturaliter a Conditore susceperant, studioso labore ex parte aliqua inventum magna animi vigilantia vix conservant; et quodcumque bonum per studium Dei munere **B** quæsitum inveniunt, præter iniquam mammonam hæredibus non relinquunt, et omnes artes, quas sigillatim in vita capiunt, in hujus vitæ defectu pariter, dum spiritus funditur, amittunt.

3. Parique infirmitatis conditione pauperes et reges, stulti et sapientes vexantur. Nam similiter omnes somno indigent, et cibo refici, et vestibus indui necesse habent. Passionibus vitiorum carnalium aut gravantur, aut corrumpuntur; motibus animi, id est, ira et amore, concupiscentia et timore angustiantur. Dolore, et senectute, et morte deficiunt. De præteritis cito exuuntur; de præsentibus modice utuntur; de futuris incerta omnia præstolantur.

4. Eodem modo auditu, visu, tactu, gustu, odoratu sentiunt et vivunt. Eodem etiam nexu originalis peccati astringuntur; eodem Redemptoris munere ditati **C** undis baptismatis et Spiritu sancto abluuntur; sed et his hominibus, aut redemptionis fidem, aut opera fidei negligentibus, pariter cum transgressoribus angelis et diabolo suo principe pœna debetur æterna; servantibus vero, sive per Scripturæ documenta, sive per naturæ bonum munimina, primæ conditionis jura, Redemptoris munere vita præparata est futura.

CAPUT XIII.

De diversitate peccantium, et loco pœnarum.

1. Sed quoniam peccatorum diversa conditio est, sunt quædam crimina, quæ per ignem judicii purgari possunt; quædam vero æterni ignis pœna plectenda sunt; et ex his quædam æterna pœna digna fiunt, quædam ad judicium non perveniunt, quædam post **D** judicii examinationem **612** perpetuæ damnationis sortem subeunt; sicut Paulus apostolus inquit: *Quorundam hominum peccata manifesta sunt præventia*

2. *Ms.: Et quomodo in transgressione Adæ tripliciter ceciderant. Idem Cod. omittit, bonum; et præter iniquam mammonam.*

3. *Angustiantur. Editio, angustantur. Post morte deficiunt, illico terminatur hoc caput in Ms.*

4. *Sed et his. Ita rescripsi ex conjectura. Excusus, sed ex his; et postea, sive Scripturæ. Addidi per ex conjectura in Editione Baluziana. Malim etiam cum auctoribus hujus Editionis bonæ munimina, nisi forte magis placeat bonum munimen.*

CAP. XIII. N. 1. *Plectenda. Ms., complectenda. Et mox, damnationis pœnam subibunt, sicut. Pro præventia, in Vulgata præcedentia. Pro quosdam, Ms. quorundam.*

ad iudicium; quosdam autem et subsequuntur (I Tim. A v, 24).

2. De his enim qui iudicio carent, Dominus ipse protestatur et dixit: *Qui non credit in Filium jam iudicatus est* (Joan. III, 18). Unde intelligitur quod qui fidei sortem subire non merentur, nec gratiam baptismi consequuntur, ad futurum non exituri sunt iudicium, sed ex hac vita Evangelii sermone examinati exhibunt, quo scribitur: *Amen dico tibi, nisi renatus quis fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei* (Joan. III, 5). His etiam Psalmistæ verba concordant, quibus ait: *Non resurgunt impii in iudicio* (Psal. I, 5).

3. Qui autem post abluitionem baptismi peccatorum multitudinæ gravantur, et ipsi in duas factiones dividuntur: quidam namque ex ipsis, priusquam ex ipsa vita exeant, Scripturæ sacræ vocibus iudicantur; de quibus Paulus apostolus loquitur, dicens: *Nolite errare: neque adulteri, neque fornicarii, neque ebriosi, neque maledici, neque idolis servientes, neque avari, neque molles, neque musculorum concubitores, neque fures, neque rapaces, regnum Dei possidebunt* (I Cor. VI, 9). Qui enim hæc et huiusmodi crimina capitalia usque ad mortem absque medicamento faciunt, iudicati de ea vita ad perpetuas pœnas exhibent.

4. De quorum reatu conviva pectoris Domini Joannes loquitur: *Est peccatum usque ad mortem? non pro illo dico ut roget quis* (I Joan. V, 16). Ad mortem enim peccatum deducit, qui licet in extremo vitæ termino de præteritis criminibus pœnitentiam agere negligit. Et notandum est, juxta Jacobum apostolum, quod qui in uno ex his offenderit, factus est omnium reus. Qui enim dixit *Non mœchaberis, ipse dixit Non occides. Quod si non mœchaberis, occidas autem, factus es legis transgressor* (Jac. II, 10).

5. Quidam vero ad extremum divini examinis iudicium, qui his capitalibus criminibus non involventur, reservati, ex hoc sæculo vadunt, et tamen sententia superni iudicis æternæ damnationis sortem subibunt, qui, misericordiæ opera contemnentes, Christum in pauperibus nec cibo, nec **613** potu recipiunt, nec vestibus induunt, nec hospitio recipiunt, nec illi infirmantibus, et alligatis in metallis, et carceribus visitationis solatia ferunt, propter quod ab

2. Ms.: *Dominus dicit: Qui non credit in Filio jam iudicatus est. Unde intelligi datur, quod... iudicium; unde evangelista: Amen dico vobis, nisi... potest introire in regnum Dei. Inde Psalmista: Ideo non resurgunt. Vulgata: Ideo non resurgent impii, etc.*

3. Ms.: *Gravantur, quidam priusquam ex hac vita exeant... neque fornicatores, neque ebriosi... his similia peccata capitalia usque ad mortem absque pœnitentia faciunt. Sententia, quæ hoc loco asseritur, de distinctione infidelium et peccatorum Christianorum, quorum alii capitalibus criminibus usque ad mortem gravantur, alii vero peccatis quidem immortalibus urgentur, sed quæ communia sunt, neque ita gravia, ex quo colligitur infideles et peccatores Christianos, capitalibus criminibus oppressos, exire de hac vita jam iudicatos, alios autem peccatores ad extremum divini examinis iudicium reservari; hæc, inquam, sententia multorum fuit veterum Patrum, ut indicavi in Isidorianis, cap. 23, n. 17 et 18. Vide etiam differentiam*

A ipso audient: *Ite, maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus* (Matth. XXV, 41).

6. Non enim ad appetenda regna cœlorum sufficit non agere mala, si quis non curavit facere bona; per prophetam enim Isaiam pariter a Domino præcipitur: *Quiescite agere perverse, discite benefacere* (Isai. I, 16). Per Psalmistam quoque hæc eadem verba idem Domini Spiritus concinnat, dicens: *Declina a malo, et fac bonum* (Psal. XXXVI, 27). Et ut ostenderetur quod post terrorem tam terribilis huius quam prædiximus sententiæ nulla pœnitentia iudex flecteretur, in fine cunctæ disputationis ita subinfertur: *Tunc ibunt hi in ignem æternum* (Matth. XXV, 46).

7. De illius autem ignis æterni loco, id est, inferni **B** ergastulo, multi dixerunt quod corporalis locus sit, ubi peccatorum corpora cruciabantur; nisi enim ignis ille corporalis et locus esset, quomodo resurgentium corpora cruciata teneret, in quibus corporalitatis veritas ita passibilis erit, ut stridoribus dentium et lacrymabilibus fletibus subjaceat; sicut ipsius Domini et iudicis verba declarant, dicentis: *Inutilem autem servum mittite in tenebras exteriores. Illic erit fletus et stridor dentium* (Marc. XXV, 30). *Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur* (Isai. LXVI, 24; Marc. IX, 45)?

8. In quo dicitur loco ad regem Babylonis per Prophetam ita: *Subter te sternetur tineæ, et apertorium tuum erunt vermes* (Isai. XIV, 11). De quo loco quidam etiam dixit: *Sicut terræ in profundo aquarum, sic inferna in profundo terrarum sunt*. Unde de illo scriptum videatur illud quod scriptum est: *Quod neque in cælo, neque in terra, neque sub terra, inventus est, qui possit aperire librum, et solvere signacula ejus* (Apoc. V, 2). Unde perspicue patet hunc locum qualemcumque sub terra esse, qui *infernus inferior et terra oblivionis* vocitatur.

9. Sed hic ignis dum præparatus diabolo dicitur, et angelis ejus, quali corporalitate esse putandus est, qui angelos cruciare potest? Animam quoque divitis, exutam corpore, infernalis ille ignis cruciasset describitur, dum dixit: *Quia valde crucior in hac flamma* (Luc. XVI, 24). Nisi forte hanc virtutem ille ignis et locus habet, ut angelos et animas, et corpora, eodem

D inter impium et peccatorem, lib. I Different., n. 298, et lib. I Sentent., cap. 27.

4. Cod. ms., de quo Joannes ait: *Est peccatum ad mortem... qui usque in extremo vitæ. Quod fortasse genuinum est.*

5. Involventur. Excusus, involvantur.

6. Ms., bona, sicut ait Isaias: *Quiescite... benefacere. Et Psalmista: Declina... hujus, quam prædiximus, sententiæ.*

7. *Id est, inferni ergastulo.* Ms. id omittit. Idem Ms., crucianda pro cruciata. In Editione erat subjecit, quod ex Ms. mutavi in subjaceat. Pergit Ms.: *Ut Dominus ait servum inutilem mittite in tenebras... ubi vermes eorum non moriuntur, et ignis non exstinguitur. De quo loco quidam etiam dicit. Sicut terræ, etc., ommissis aliis.*

8. Patet. Ms., dicitur. Et vocatur, pro vocitatur.

9. Ms., de filiis æternæ resurrectionis dicitur.

modo cruciari possit et retinere. Vel certe dum de filiis resurrectionis et æternæ beatitudinis dicitur: *Et erunt sicut angeli in cælo* (Marc. xii, 25).

10. Nimirum et filii æternæ damnationis, cum ad pœnam ignis æterni corpora resumpserint, et ipsi erunt sicut dæmones in inferno; ut **614** filii bonæ resurrectionis, cum sint filii Dei, honorum angelorum consortium, et filii æternæ mortis, cum sint filii diaboli, consortium angelorum Satanæ subeant. De quibus dicitur: *Et congregabuntur congregatione unius fascis in lacum, et claudentur ibi in carcere, et post multos dies visitabuntur* (Isai. xxiv, 22). Quod utrum ad augendas an ad minuendas pœnas futurum sit, ignoramus.

CAPUT XIV.

De igne purgatorio.

1. At vero hi qui æternæ vitæ solatia percipient, bino et ipsi modo largitionis munere regni cœlorum beatitudinem sument. Quibusdam namque ex his adhuc in terra positis, dum pro Christo pauperes efficiuntur, regnum cœlorum non promittitur, sed absens licet in labore et fatigatione perseverantibus interim donatur, cum dicitur: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (Matth. v, 3).

2. Similiter et qui persecutiones hominum pro justitia sustinent, eadem mercedis retributione gaudent, dum subinfertur: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (Matth. v, 10). Non dixit quoniam ipsorum erit, ut vocationem futuram sperarent, sed cum a corporibus exhibent, velut per semetipsos recepturi sunt quod in corporibus commorantes interim dono largitoris possident; atque ideoreo et his adhuc in terra positis dicitur: *Quæcunque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo. Et quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo* (Matth. xviii, 18).

3. Ac si diceret: in hoc intelligitur quod regnum cœlorum adhuc in terra commorantium vestrum est, dum quæcumque a peccatis solveritis, ut illius possessor esse possit, hoc possidebit; et quæcumque in massam perditionis destinatum excluseritis, ab eodem regno exclusus erit. His igitur præcepit Dominus: *Gaudete, et exsultate, quia nomina vestra scripta sunt in cælis* (Matth. v, 12). Ac si diceretur, dum nomina vestra de terrenæ hæreditatis consortio causa regni cœlestis deleta sunt, et abjecta, vos æternæ patriæ hæredes interim scribi accessit est.

4. Hi ergo cunctas in hac vita pressuras et mala recipientes, absque examinibus aliqua tribulatione et, ut ita dicam, sine vocatione æternum refrigerium

10. Ms., *dum ad pœnam ignis æterni corpora resumant... filii boni resurrectionis... Satanæ subeant*. Reliqua hujus capitis omittit Ms. In Editione deerat ad ante augendas. Quod atinet ad doctrinam hoc capite expressam, conferenda ea est cum lib. 1 Sentent., cap. 28 et 29.

CAP. XIV. N. 1. Cod. Ms., *regnum cœlorum promittitur, cum dicitur: Beati.*

2. Pro justitia. Ms., *propter justitiam*. Mox, *soluta et in cælis*. Ac si diceret: *Ex hoc intelligitur.*

A intrabunt; quorum gratia et aliqui post purgationem vocabuntur, solatium sine fine possidebunt, quibus post examinationem dicitur: **615** *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum* (Matth. xxv, 34). Quod propter solatia pauperum, imo Christi in pauperibus, possidere merebuntur, dum esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestitum, vaganti domum, infirmanti et in carcereposito Christo præbentes visitationem, in suis minimis fratribus ministratio præbebatur.

B 5. In ipsorum autem vocatione manifestum videtur quod nunc usque longiuscule a Christo, quamvis in dextera fuerint constituti, sunt, quibus postmodum dicitur a summo iudice: *Venite, benedicti* (Ibid.). Ac si diceret: Qui huc usque in examinationis purgatione, quandiu aliquid habulstis immunditiæ quod iudicii igne purgaretur, a salute longiuscule luistis, nunc, ad purum examinati ab omni, vel modica, culparum labe, propius accedite et venite.

6. Quasdam culpas in futuro remitti Dominus ipse non denegat, cum dicitur: *Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet redemptionem neque in hoc sæculo, neque in futuro, sed reus erit æterni delicti* (Marc. iii, 29). Ex quo intelligitur quædam esse peccata quæ etsi in hoc sæculo non remittantur, in futuro tamen iudicio per ignem deleri possunt. Si autem ita non esset, hæc distinctionem Dominus nequaquam posuisset.

C 7. De quo igne Baptista Joannes, Domini præcursor adventus, loquitur ad Judæos: *Venit post me, citius non sum dignus calceamenta portare; ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne* (Matth. iii, 11). Hoc est: Qui peccata vestra quæ præcesserunt Spiritu sancto per aquæ baptismum abluet, vel solvet, et quædam ex his quæ postea sequuntur criminibus per ignem purgatorium remittet. De illo enim igne, qui non mundare impios iudicatos, sed perdere damnatos accenditur, ab eodem Joanne paulo post subinfertur: *Cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam, et congregabit triticum suum in horreum; paleas autem comburet igni inextinguibili* (Matth. iii, 12; Luc. iii, 17).

D 8. Aliud enim est, igni baptizari, aliud igni comburi inextinguibili. De quo etiam igne idem Joannes ait: *Omnis arbor que non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur* (Matth. iii, 10). De igne vero purgationis Dominus ipse in Evangelio loquitur: *Qui autem dixerit fratri suo, Fatue, reus erit gehennæ* (Matth. v, 22). Non dixit ignis æterni; nempe quia hoc delictum per ignem purgatorium, potius quam perpetua flamma, puniri credendum est.

3. A peccatis. Editio omittit a, Cod. ms., *possidebit*. His igitur præcipit Dominus.

4. Præbentes. Id est, præbentibus illis.

5. Ab omni vel modica. Impressus, *ab omnibus modica*.

6. Ms., *cum dicit... non habet remissionem peccatorum, neque*.

7. Ms., *de quo igne Baptista Joannes: Venit post me, etc*. Editio, *baptizabit*.

8. Cod. ms. *Dominus dicit: Qui dixerit.*

9. De hac quoque differentia eorum quos ignis futuri læsura non tanget, et eorum qui post ignis detrimentum salutem percipient, Paulus apostolus exponit, ita dicens: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Alius autem superædificat aurum, argentum, lapides pretiosos; alius vero ligna, fenum, stipulam; si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet; 616 si cujus arserit opus, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem (I Cor. III, 12 seq.).*

10. Per hæc autem duo ædificia, id est, aurum, et argentum, et lapides pretiosos, et ligna, fenum, stipulam, perfecta et minus perfecta, super fidem Christi ædificata opera designantur; sed illa, quæ per ligna, fenum, stipulam designantur, quamvis B fragilia, non tamen polluta fieri demonstrantur.

11. Unde intelligitur, non principalia crimina, quæ maculant (quorum operarios a regno Dei Paulus exclusit), sed illa quæ non multum nocent, quamvis minus ædificant, per hæc posse designari, hoc est, inutiliter matrimonio legitimo uti plusquam sufficit; ciborum abundantia vesci immoderate; quacunquæ re lætari; ira usque ad verba intemperata moveri; rebus propriis plusquam necesse est delectari; negligentius orationi quam horarum expetit convenientia insistere; vel tardius quam competit surgere; immoderate risu vocem exaltare; somno plusquam necessitas exigit corpus indulgere; verum reticere; otiosa loqui; quod non ita in re sit, opinari verum; quod falsum putaveris, in rebus quæ ad fidem non pertinent, approbare; bonum quod faciendum est negligentem oblivisci; inordinatum habitum habere. Hæc, et his similia, peccata per ignem purgari posse, non est denegandum, et eorum factorem, si majoribus non graveatur, sic tamen quasi per ignem salvari putandum est.

12. Pœnitentes autem in extremo vitæ præsentis termino, utrum hic plene remissionem peccatorum accipiant, an igne purgatorio eorum delicta deleantur, ipse scit qui, renes et corda conspiciens, pœnitentiæ dignitatem considerat, qui latroni in cruce pene jam sine tempore, sine opere pœnitenti respon-

9. Ms. *Paulus apostolus dicit: Si cujus opus arserit, detrimentum, etc.*

10. Ms., *opera designantur. Unde intelligitur, etc.* Sic in hoc Ms. sæpe multa omittuntur, quæ reapse necessaria non sunt.

11. Cod. ms., *quæ maculant, sed hæc quæ non multum nocent, per hæc posse signari... abundantia vesci, ita usque... delectari, negligentia orationis, quam horarum expetit convenientia, vel tardius... immoderate vocem exaltare... loqui; quod in re non sit opinari; bonum quod faciendum est... salvari posse credendum est. Ex Ms. restitui, verum reticere; otiosa loqui, cum in impresso esset, verbum retinere; otiose loqui. Obscura sunt etiam, quæ sequuntur in Editione, ac fortasse præstitit ea ad exemplar Ms. corrigere.*

12. Deleantur. Sic Ms., pro *delebuntur* in Editione. Infra, Ms., *impious a via sua mala, omnium iniquitatum suarum, quas... omni qui excogitari in præsentem potest tormentorum, etc.* In Isidorianis c. 25, n. 17

dit: *Hodie tecum eris in paradiso (Luc. xxiii, 43).* Et ad Ezechielem inquit: *Quacunquæ die conversus fuerit impius ab impietate sua, omnium iniquitatum quas operatus est non recordabor (Ezech. xxxiii, 12).* Sed de illo purgatorio igni hoc animadvertendum est, quod omni quem excogitare in præsentem potest homo tormentorum modo et longior et acrior sit.

617 CAPUT XV.

De futura vita.

1. De illa autem vera beatitudine futuræ vitæ exponit sancta Scriptura: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor. II, 9).* De quibus Dominus ait: *Erunt sicut angeli in cælo (Marc. XII, 25).* Et ejusdem Domini excelsius aliquid de his sermo denuntiat: *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum (Math. XIII, 43);* sol scilicet justitiæ timentibus nomen Domini orietur, in cujus pennis est sanitas, qui in monte faciem Moysi cum Elia coram apostolis evacuavit; cui dum sancti compatiuntur, simul congloriabuntur.

2. In eo autem quod prius dixerat: *Erunt sicut angeli in cælo (Marc. XII, 25),* intuemum est quod sicut angeli prius per naturam mutabiles facti, quod probatum est in his qui ceciderunt, nunc vero immutabiles, ut peccare non metuant, nec possint, per Dei contemplationem effecti sunt, sic homines et ipsi per naturam mutabiles, quod in Adam et ejus semine exploratum est, creati, post resurrectionem Conditoris contemplatione immutabiles effecti, nec desiderabant peccare, nec poterunt; omnis enim C rationalis creatura quæ Dei contemplatione reficitur, peccare non potest.

3. Non quod liberæ voluntatis arbitrium vitio carentes angeli et homines non habeant; omne enim quod volunt in illa vita, hoc faciunt, sed velle aliquid quod bonum non sit nequaquam possunt; unde quia nunquam male volunt, delictum aliquod omnino non committunt.

4. Sed hæc perfecta bona voluntas per contemplationem superni Conditoris perficitur, dum quod creatura per se habere non potuit, ipsius largitoris munere donatur; unde perspicue intelligitur quod angeli vel

et 18, ostendi doctrinam ab Isidoro hoc capite de igne purgatorio traditam, cum catholico dogmate maxime congruere, et cum his quæ alibi Isidorus docuit. Adde cap. ultimum regulæ monachorum, de defunctis. Ezechielis textus allegatur ex cap. 55, 12 et 19, quibus in locis verba aliquatenus variant in Vulgata, scilicet vers. 12: *Impietas impii non nocebit ei, in quacunquæ die conversus fuerit ab iniquitate sua.* Et vers. 19: *Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritque judicium et justitiam, vivet in eis.* Sententia eodem recidit, de qua videri potest Petavius, lib. VII, de Pœnit., cap. 15, contra Arnaldum.

CAP. XV. N. 4. Ms., *in cælo. Et alibi: Tunc justi. Postea impressus, sol scilicet justitiæ et qui timentibus;* quod ex Ms. correxi.

2. *Nec desiderabant peccare, nec poterunt.* Sic liber ms. In Impresso deest peccare.

3. Ms., *delictum aliquod non admittunt.*

4. Conditoris. Ms. *judicis; et peccare, pro delinquere.*

homines, qui sive in cœlo, sive in paradiso, peccaverunt, Deum non viderunt, quoniam si illum vidissent, nullo modo postea possent delinquere.

5. Sed hæc contra respondens forte aliquis dicit: Cur ergo post visionem gloriæ, unde facies Moysi in solitudine rutilabat, ad aquas contradictionis offendit? Et Petrus post Unigeniti gloriæ in monte cum Moyses et Elia ostensam, in atrio sacerdotum Dominum negavit? Cui propositioni facile respondetur quod Moyses per angelum vel creaturam aliam **618** posteriora gloriæ vidit. Et Petrus et cæteri discipuli per corpus humanum rutilare Christi divinitatem conspexerunt; si enim per semetipsam divinitatem conspexissent, nullo modo in carne postea vivere possent.

6. Ipse namque Dominus Moysi respondit: *Nemo videbit faciem meam, et vivet* (Exod. xxxiii, 20). Sancti ergo post resurrectionem non per figuras et ænigmata Dominum videbunt, sicut de hoc eodem gentium insignis Magister pronuntiat: *Quia per speculum in ænigmate videmus; cum autem venerit quod perfectum est, tunc cognoscam sicut cognitus sum* (I Cor. xiii, 12). Quemadmodum possessor Dominici pectoris conviva potens ait Joannes: *Videbimus eum sicuti est* (I Joan. iii, 2); quando complebitur quod Ecclesiæ per Isaiam prophetam promittitur: *Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, neque splendor lucis illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam* (Isai. lx, 19).

7. Ex quo intelligitur quod non per creaturas, sed Domini ipsius majestate Ecclesia illuminabitur, cum perpetuæ felicitatis serenitate secunda consortia angelicæ dignitatis subire permittitur, in qua serenitate cuncta prospera sine argente pressura possidebit; cum neque tenebris lux, neque morte vita, neque dolore salus, nec tristitia gaudium, neque senectute juvenus, neque amor charorum absentia, neque defectu, neque ulla vilitate pulchritudo, neque infirmitate fortitudo, neque justitia peccato terminabitur,

6. *Videbunt, etc.* Cod. ms.: *Videbunt, ut Paulus ait: Videmus nunc per speculum et in ænigmate. Cum autem... cognoscam, quia cognitus sum. Sic Joannes ait: Videbimus eum... neque splendor tunc illuminabit te.*

7. Cod. ms., *sed per Domini ipsius majestatem Ecclesia... charorum absentia, vel defectione, neque ulla... terminabitur etiam et supra hæc etiam fuerit illa quæ nec cogitatus, neque ratio ulla hominis adhuc.*

8. *Creavit. Ms., fecit.*

9. *Corporale aliquid, etc.* Editio minus bene et *corporale aliquid in sua natura haberet, aut nunquam calorem de ignea, aut flatum ex aerea, aut humorem ex aquatica, aut crassitudinem, et soliditatem ex terrena materia haberet.* In eadem Editione et æternitatem et mutabilitatem, ad marginem fortassis immutabilitatem. De qua conjectura in Editione Baluziana subjungitur, *alii viderint. Noster Ms., et æternitatem et mutabilem.* Hinc retineri poterit *mutabilitatem, quæ mutabilitas animæ per liberi arbitrii potestatem amplius declaratur.* Pergit Ms.: *Dignoscitur. Hanc autem (Forte, hæc autem) Dei imaginem in æternitate, similitudinem in arbitrio liberæ potestatis possidet.* Quod clarius Editio videtur.

etsi supra hæc etiam fuerint illa, quæ nec cogitatus nec ulla ratio hominis adhuc in terra positi apprehendere valet.

8. Ex his autem omnibus creaturis, quarum perstrinximus ordinem, quædam ex nihilo, quædam ex aliquo Conditor creavit; cœlum enim et terram, mare et quæ ex eis facta sunt, ex informi materia condidit; ipsam vero informem materiam, et angelorum ordines, de quibus prædiximus, et animam humanam, ex nihilo fecit. Animam etenim neque de semetipso, neque de aliqua qualibet subjacente creaturarum corporalium materia, fieri Deus instituit, quoniam non Dei partem, sed Dei creaturam credimus esse. Si enim de semetipso eam Deus fecisset, nequaquam passibilis, et mutabilis, et misera esset.

9. Item, si ex creaturis corporalibus illam creasset, corporale aliquid in sua natura haberet, aut calorem de igne, aut flatum ex aere, aut humorem ex aqua, aut crassitudinem et soliditatem ex terra haberet; sed quia his omnibus caret, incorpoream illam esse conditam convenit, et per ipsam incorporeitatem, et æternitatem, et mutabilitatem, et liberi arbitrii potestatem, eandem cum angelis habere substantiam, creandique originem dignoscitur. **619** Hæc autem Dei imago non in æternitate similitudinem in arbitrio libere possidet; de qua imaginis Dei similitudine impressa Propheta commemorat, dicens: *Signatum super nos lumen vultus tui* (Psal. iv, 7).

10. Utrum autem singulis corporibus sigillatim a Deo mittantur, an ex Adam venire, et ex parentibus, sicut nascentium corpora, putandum sit, cum a multis et sapientibus viris disputatum sit, et tamen de hac quæstione nihil cui plus fides accommodanda esse potuerit reliquerint, quid nos de tanta et tam periculosa re aliquid tentare oportet, vel quid nos ad horum ambages, in quibus se invicem partes vincunt, cum proprias expositiones astruere non possunt, proferre emolumentum confert?

10. *Sigillatim a Deo mittantur.* Sic Ms. Editio, *sigillatim admittantur.* Pro *disputandum*, malim *disputatum.* Postea *vel quid nos, etc.,* ex Ms. sumpsit; nam Excusus confuse habebat: *Vel quid nobis horum, in quibus se invicem, etc.* In Ms. ita terminatur totum hoc opus: *Quæ a multis lectoribus insolubile (insolubilis) est dicta, scientiæ Conditoris reservemus. Liber Isidori de Ordine creaturarum explicatur.* Etsi autem certum nunc omnibus catholicis sit, ac pro fide tenendum, animas singulis corporibus a Deo sigillatim mitti, neque ex Adam per traduceni, velut nascentium corpora, venire, tamen nonnulli Patres cum sancto Augustino in hac quæstione hæserunt; et Isidorus, qui eorum verba plerumque exserbit, eandem dubitationem indicat, non solum in hoc opere, sed in aliis etiam, ut in libro Differentiarum rerum, n. 105 et seqq., similibus verbis et sententiis, eandem controversiam proponit ex Fulgentio: *Utrum, inquit, sicut caro nascentium, sic omnes animæ ex Adam venire credantur, an novæ fiant, etc.* His ergo propositionibus de origine animæ partes se invicem vincunt. *Quia unaquæque earum alteram propositionem destruit, et ipsa non valet astruere, quod proponit.* Vide not. ad eum loc.

11. Et idcirco, ne supra nos aliquid appetamus, hanc quæstionem, quæ a multis scriptoribus insolubilis esse dicta est, scientiæ Conditoris reservemus, quoniam quæcumque ex carnibus agni paschalis comedentis saturitas consumere non potuerit, cura non exigua vorax crastino flamma consumit, per quod intelligitur quia omnia quæ Scripturæ sacræ corpore nostræ investigationis scientiam effugiunt, dominicæ sapientiæ rogo igne illustrata et consummata fiunt.

12. Sed et illa quæ velut per exiguam fenestram nostri sensus et sapientiæ ex ante aliqua ejus gratiæ illuminatione attingimus, ad perfectum omnia scire, sicut oportet, non valemus; ex parte enim cognoscimus, quandiu in hoc sæculo sumus; sed si ad illud Patris luminum inæstimabile lumen perveniamus, tunc cognoscemus sicut cogniti sumus.

13. Ecce, venerabilis Pater, de ordine creaturarum tibi proponenti, 620 juxta ingenio mei modulum, compendioso sermone summam respondi. Cujus munusculi mercedem orationibus tuis compensabo; non quod exiguitatis meæ obsequium in obedientia

13. Totum hunc epilogum in ms. nostro omnino abesse annotavi in Isidorianis, cap. 25, n. 16. Videretur legendum orationibus tuis compensatio. Sed nihil ausim mutare. Pro nam et in gazophylazio quod ex conjectura in Editione Baluziana legendum asruitur, in veteri Editione erat omnia esse in gazophylazio.

14. Et contra garrientium. Sic recte in Baluziana

tua veneratione et auctoritate conferre possit digna, sed obedientiæ conatus et ea quæ non valet assequi, implet; nam et in gazophylacio templi pauperis viduæ æris exiguum munus multorum divitum auro copioso præfertur, et in aurato tabernaculo, ubi argentum et gemmarum pretiosarum, byssi et purpuræ, et hyacinthi, et cocci, dona conferuntur, etiam eorum qui pelles caprarum deferunt diligentia non despicitur.

14. Hanc igitur et tu simili modo meæ parvitatibus obedientiam placido pectoris tui portu non dedignare, et contra garrientium instabiles fluctus temone tuæ auctoritatis præsentis opusculi naviculam non te pigeat gubernare. Ego enim, bonis et catholicis lectoribus consentiens, invidiorum non curo querelas, qui sine pennis in terra reptantes volatu ranarum nidos avium irrident. Contra quos tuæ rationis scuto protectus, et Domini pergam suffragio armatus, ad patriam festinare tutus utroque latere curabo. Deo enim placere curantes, minas hominum venitus non timeamus. Deo gratias. Amen.

Editione emendatur pro transgarrientium. Pro timore substitui temone, et pro queriolas, vel querelas, ut est in Editione, solum querelas. Malim etiam armatus, et ad portum festinare, etc., ut in Isidorianis, loc. cit., inuebam, ubi etiam ex Codice Escorialensi nonnullam lectionis varietatem adverti, quam necessarium non est repetere.

ORDO RERUM QUÆ IN SEXTO TOMO CONTINENTUR.

DE FIDE CATHOLICA LIBER PRIMUS, 449.—Cap. I. Quod Christus a Deo Patre genitus est, *ibid.*—II. Quod Christus ante sæcula ineffabiliter a Patre genitus est, 452.—III. Quia Christus Deus et Dominus est, 454.—IV. De Trinitatis significantia, 457.—V. Quia Filius Dei, Deus, homo factus est, 460.—VI. De nomine Jesu, 463.—VII. Christus ex semine Abraham secundum carnem fuit, *ibid.*—VIII. De tribu Juda ortus est Christus, 464.—IX. Quia de stirpe David natus est Christus, 465.—X. Quia Christus de virgine sine virili coitu genitus est, 468.—XI. In Bethlehem natus est Christus, 470.—XII. Stellæ indicio Christi nativitas monstratur, 471.—XIII. Munera magi obtulerunt, *ibid.*—XIV. A Deo Patre unctus est, 472.—XV. Quod pauper et abjectus primo adventu venit, *ibid.*—XVI. Quia signa et virtutes fecit, 474.—XVII. In corpore videndus erat, 475.—XVIII. Judæi non erant eum agniti, 476.—XIX. Quia eum non agnoscentes Judæi, congregati sunt adversus eum, 477.—XX. Venundatus est, 478.—XXI. Quia a discipulo suo traditus est, *ibid.*—XXII. A semetipso traditus est, 479.—XXIII. Comprehensus est, *ibid.*—XXIV. Judicatus est, *ibid.*—XXV. In passione a discipulis deseritur, 480.—XXVI. A falsis testibus accusatus est, *ibid.*—XXVII. Clamaverunt Judæi ut crucifigeretur, 481.—XXVIII. Judæi posteritatem suam damnaverunt, *ibid.*—XXIX. Flagellatus, et palmis cæsus est, *ibid.*—XXX. Arundine Christi caput percussum est, 482.—XXXI. Spinis coronatus est, *ibid.*—XXXII. Veste coccinea indutus est, *ibid.*—XXXIII. Dum pateretur, tacuit, 485.—XXXIV. Crucem portavit, *ibid.*—XXXV. Cruci affixus est, 484.—XXXVI. Clavis manus ejus, et pedes affixi sunt, 485.—XXXVII. Inter duos latrones crucifixus est, 486.—XXXVIII. Quia divisa sunt vestimenta ejus, *ibid.*—XXXIX. Felle et aceto potatus est, *ibid.*—XL. Quia hyssopo circumdederunt spongiam aceto plenam, 487.—XLI. Quia titulus crucis ejus corruptus non est, *ibid.*—XLII. In cruce pendens, Patrem pro inimicis suis dprecatus est, *ibid.*—XLIII. Pro nostris peccatis crucifixus est, *ibid.*—XLIV. Quia mortuus est, 488.—XLV. Quia in passione ejus tenebræ factæ sunt, 489.—XLVI. Non frugerunt ejus crura, *ibid.*—XLVII. Lancea percussus est, 490.—XLVIII. De latere manavit sanguis et aqua, *ibid.*—XLIX. Sepultus est, 491.—L. Lapis ad ostium monumenti positus est, *ibid.*—LI. Descendit ad inferos, *ibid.*—LII. Descendens de morte quos voluit liberavit, *ibid.*—LIII. Corpus Christi in sepulchro non vidit corruptionem, 492.—LIV. Resurrexit ab inferis, 493.—LV. Apostoli ad prædicandum missi, *ibid.*—LVI. In cælum ascendit, 494.—LVII. Sedet ad dexteram Patris, 495.—LVIII. Regnum Christi perpetuum erit, *ibid.*—LIX. Christus post ascensionem suam Spiritum sanctum super apostolos misit, 496.—LX. Apostoli variis linguis locuti sunt, *ibid.*—LXI. Venturus est ad judicandum, *ibid.*—LXII. Epilogus operis, 498.

DE FIDE CATHOLICA LIBER II, 499.—Cap. I. De gentium vocatione, *ibid.*—II. Cuactis gentibus in Christum credere jussus est, 503.—III. Judæi et gentes ad Christum vocantur, 505.—IV. De vocatione gentium ad fidem ante Hebræos, 508.—V. Quia in fine mundi in Christum credituri sunt Judæi, *ibid.*—VI. Plurimi ex Judæorum populo non erant credituri, 510.—VII. Ob incredulitatem Judæorum Christus ad gentes erat transiturus, 512.—VIII. Quia, projectis Judæis, gentes introierunt, 515.—IX. Judæi propter peccatum in Christum debellati atque dispersi sunt, 514.—X. De ruina Jerusalem, 515.—XI. De spretis Judæis et Synagogæ reprobatione, 517.—XII. De perpetua ruina Jerusalem, *ibid.*—XIII. De irreparabili desolatione Judæorum, 519.—XIV. Quod, Veteri Testamento evacuato, Novum futurum erit, 520.—XV. De tessatione Sabbati, 522.—XVI. De circumcisionis consumptione, 524.—XVII. De sacrificiis, 528.—XVIII. De escis, 527.—XIX. De sacramentis fidei Christianæ, 528.—XX. Scriptura non solum historialiter, sed etiam mystice intelligenda est, *ibid.*—XXI. Quia Testamentum legis Judæi non intelligunt, 529.—XXII. Quod Judæi, nisi credant in Christum, non intelligunt Scripturas, *ibid.*—XXIII. Quod duo Testamenta a Deo sunt tradita, 530.—XXIV. Quod peccatorum remissio futura erit per baptismum, *ibid.*—XXV. Quod chrismate gentes sanctificari debeant, 535.—XXVI. Quia per signum crucis credentes salvarentur, 534.—XXVII. Quomodo sacramentum Eucharistiæ præfiguratum est, 535.—XXVIII. Recapitulatio operis, 536.

SENTENTIARUM LIBER PRIMUS, 537.—Cap. I. Quod Deus summus et incommutabilis sit, *ibid.*—II. Quod immensus et omnipotens sit Deus, 541.—III. Quod invisibilis sit Deus, 542.—IV. Quod ex creatura pulchritudine agnoscatur Creator, 545.—V. Quod ex usu nostro quedam species ad Deum referantur, 544.—VI. Quod Deo nulla temporum successio